

1302 - 6646

Aristotelis & Xenophontis Oeconomica, ab Iacobo Lodoico Strebæo è græco in latinum conuërfa, Ad Ioannem Bertrandum Senatorem, & Lutetiæ Parisiorum Curia præsidem.

EDITIO SECUNDA.

PARISIIS

Ex officina Michaëlis Vascofani, in uia quæ est ad diuum Iacobum, sub Fontis insigni.

M. D. XLIIII.

año 1544

Cum priuilegio.

PRIVILEGIUM IN HANC SEN-
tentiam à Prop. Parisiensi impetratum.

Cautum est edicto propraetoris Parisiensis, ne cui Aristotelis & Xenophontis œconomica cum annotationibus in Perionium, ab Iacobo Lodoico Strebæo nomine Ioãnis Bertrandi Senatoris conuersa à Græco, quadriennio proximo imprimere liceat, aut alibi impressa uenalia proponere, præterquam ipsi Vascosano. Qui secus fecerit, libri impressi, aut inter promercales habiti, publicabuntur, & mulctæ illi arbitrio Iudicis irrogabitur. Parisijs pridie Calendas Iunias M. D. XLIII.

I. I. De Mesmes.

P R A E F A T I O.

Vum libros Aristotelis de ciuili sciētia, præses æquissime, latinè reddidifsem, & illis multa quæ ad tuédæ rei familiaris artem pertinent, contineri animaduertifsem: ut cætera quæ nūc extant ab antiquis ea de re subtiliter & acutè disputata, haberētur, à græco uertēda, & in ufus eorū qui aut græcè nesciūt, aut latini sermonis inopia laborāt, edēda diuulgandaq; mihi duxi. Quod eo libētius feci, quia ordo rerū uiaq; rationis hoc iubet, ut è multis ad paucos, è paucis ad unū, ex disciplina ciuili ad œconomicā, ex œconomica ad moralem facta partitione ueniat. Quòd autē libri superiores in tuo nomine apparuerūt, hos quoque, nō solūm philosophorum principis authoritate, sed etiam materiæ quæ subiecta est, affinitate coniunctos, ne ullum diuortiū fieret, eodē nomine diuulgādos esse iudicauī. Accedit, ut hoc negocium, quod non inutile futurū puto, suafore te & authore susceperim. Quamobrē faciundū mihi uidebatur, ut cuius hortatione rem perhonestā moliri cœpifsem, illius ampla dignitate cōfectum opus illustrarem. Equidē scio nihil arduum, nihil magnum hanc præ se ferre disciplinā, & hoc quicquid est honoris, multos procuratoribus & uillicis cōmifisse, quò liberius aut studio sapientiæ, aut reipub. darent operā. Nec ignoro summā uim tuæ naturæ, summā iuris rerumq; ciuiliū cognitionē, præterea singularē tuā prudētiā, & amplitudinē honoris atq; magistratus quem geris, esse

A ii

P R A E F A T I O.

longè præstantiorem, quàm quæ debeat hac distrahi cura: tamen œconomicã Cyrus non minus coluit, quàm bellicã uirtutẽ: & M. Cato Césorius haud minus libenter audiit quũ diceretur bonus paterfamilias, quàm quũ summus imperator. Possum, nec ipse nõ potes, enumerare plures uiros clarissimos, qui domus augẽdę studio capti, magnã sibi quęsiere laudẽ, propterea quòd haberẽt opes honesto labore partas, quibus & tẽpla & sacrificia augerent, patriã iuuarẽt, propinquos necessariosq; sustinerent, hospites acciperent liberaliter, miserorũ leuarẽt inopiam, magnã alerent familiã, se domumq; suam decenter ornarẽt. In eũ te numerũ adscribere licet, qui potes & explēs hęc omnia, si non una ratione domus regẽdæ, quòd euaseris ad altiora, tamen & hac uia non mediocriter adiutus. Nam plures equos plurẽsque ministros alere, in officio quenque suo continere, cuique necessaria suppeditare, aulæis, stragulis, lanea, lintea, serica ueste, lectis pulchrè structis, mensis, abacis, uasis multis atque preciosis, supellectili copiosa lautãque refertam habere domum, liberos plures magnis impensis educare, uestire, erudire, perpetuos facere sumptus, nec solũm necessarios, sed etiam liberales, non habere æs alienum, integrum seruare patrimonium, sic uiuere ut nemini cuiquam fiat iniuria, hęc & alia generis eiusdem, quæ iam multos annos optimè facis, si quis dicat non esse boni patrifamilias, qui sciat rem tueri, non intelligo quod œconomix munus esse putet. Hęc itaque siue ars siue exercitatio

quædam

P R A E F A T I O.

quædam & facultas, tametsi nihil arduum (ut institueram dicere) præ se fert, & quas adeptus es artes obtinent principatum, non tamen indigna Senatoris amplissimi nomine. Si canimus sylvas, inquit poeta, sylvæ sint Consule dignæ. Si tractamus œconomica sylvis ampliora, sint œconomica digna Senatore. Leges igitur & hæc nostra (dico nostra, ut sua Plautus & Terentius, quæ uerterant è græco) & eo libentius quidem leges, quòd mihi fueris author ut ista conuersa diuulgarem. Id quidem fecisti, fat scio, non quòd tibi, cui nota sunt hæc omnia, perciperes inde fructum, sed ut aliorum consuleres utilitati. leges tamen, ut quid auspiciis tuis sit effectum, iudicare possis. Quum libri tres de re familiari nomine Aristotelis inscripti reperiantur, primum solum uerbis latinis expressi, nec eum totum, propterea quòd magna pars eius desideratur. Quod reliquum est, tam sententiosa breuitate, tam arguta subtilitate, tam composito ordine rem complectitur, ut eorum qui uias artis huius inquirunt, desiderium mirum in modum commoueat. Aristoteles rem omnem, sicuti Xenophon, in unum librum contulerat, id ostendit Diogenes Laërtius, sed quum Leonardus Aretinus incidisset in libellum quendam de uiri & uxoris moribus, & de tuenda coniugii societate, qui nec Aristotelis acumen, nec inuentionem, nec collocationem, nec dicendi genus præ se fert, nec rebus eius aptè cohæret, illum supposuit, siue quòd in philosophi nomé inuaserat, siue quòd ad œcono-

P R A E F A T I O.

miã pertinere uidebatur. Quæ scripsit Aretinus, extant: Græca uerò nō extant. Aldus autem quū reperisset opus authoris incerti de uectigalibus regū atq; populorū, de conficienda pecunia, propterea quòd œconomia nomen usurpabat, etsi ad eã de qua agebat philosophus, nō erat cōgruens & accōmodatū, tamen adiecit, & altero loco donauit. Ego qui certò scirẽ nec Aristotelis esse, nec ad œconomicam facultatẽ, de qua nunc agimus, pertinere, conuersum nolui: sed ut supplerentur ea quæ supererant, Xenophontis œconomicon latinū feci: quo nihil & inuentione & ornatu præstãtius digniusq; inueniri potest quod cum præceptionibus Aristotelis coniungatur. Quum scriptoris utriusq; res inter se confero, multis magnisq; rationibus adductus hoc iudico, uel ex eodẽ fonte deductas, uel quæ sunt Aristotelis, è Xenophonte decerptas. Fuit hic uir egregiè doctus, & eadem qua præceptor Aristotelis diuinus ille Plato, disciplina formatus. Hi qui essent duo Socraticę philosophiæ lumina, (ut ait Aulus Gellius) certare & æmulari inter se uisi sunt, quia de iis apud alios uter esset præstantior maiorq;, certabatur. Xenophontis elegantia M. Cicero laudat in Oratore. Illius, inquit, sermo est ille quidẽ melle dulcior, sed à forësi strepitu remotissimus. Et Quintilianus, Quid, inquit, cōmemorẽ Xenophõtis illã iucunditatẽ in affectatam, sed quã nulla affectatio cōsequi possit? ut ipse sermone Gratiæ finxisse uideantur: & quod de Pericle ueteris comœdiæ testimoniũ est, in hũc iustissimè trãsferri

ferri

ferri possit, in labris eius sedisse quandam persuadendi deam. Nec eius facundiam modò laudarunt ueteres, sed etiam rerum sententiarúmque pondus. Semper Aphricanus, inquit Cicero Tusculanarum secundo, Socraticum Xenophótem in manibus habebat. Idem libro de officiis secundo, Res autem familiaris quæri debet iis rebus à quibus abest turpitu- do, conseruari autem diligentia & parsimonia, iisdẽ etiam rebus augeri. Has res commodissimè Xenophon Socraticus persecutus est in eo libro qui œconomicus inscribitur, quem nos, ista ferè ætate quum essemus, qua es tu nũc, è græco in latinum conuertimus. Habes acutissimi uiri de Xenophontis œconomico sententiam: ex qua facilè perspici potest, opus esse dignum quod latinè reddatur. Vertere conatus erat Raphael Volaterranus, sed ei nõ successit ex sententia. Videtur enim nescio quid aliud potius, quàm quod susceperat, interpretari. Sæpe totos locos præterit. Sæpe sententias scriptoris immutat. Sæpe fertur in errorem, & quò tendant græca, non uidet. Alia mutila & decurtata, alia multis uerbis aucta ponit. Sæpe barbare loquitur, & impure. Quumq; fugere uult molestam uerbi inquit & inquam repetitionem, nec illam fugit omnino, nec aperte distinguit colloquia personarum. Ego quidem penè uerbum uerbo reddidi, nisi quum ratio linguæ latinæ uetuit. Verbis inquit & inquam sum usus necessariò: quod & Ciceronem multis in libris fecisse uideo. Omnia qua potui maxima diligentia

P R A E F A T I O.

conuerti, rerum studiosus magis quàm uerborum, quæ tamen haudquaquam neglexi. Græca deprauata correxi beneficio consultissimi iudicis, atque longè doctissimi Ranconeti, qui, ut est amantissimus omnium literarum, codices manu scriptos summa diligentia conquirat, quibus non ipse modò, sed alii quoque iuuentur. quo nomine multa uiro debètur ab iis qui sectantur literas puriores. Is mihi duos codices uetustos eleganti manu depictos commoda-uit. Illos cum tribus aliis contuli, & quæ mihi recta uidebantur, adhibito iudicio secutus sum. Quòd si elegantissimi oratoris & philosophi neque suauitatem, neque uenustatem, neque lepidas exornationes imitari potui, non est cur id mihi quisquam det uitio. Sermo Romanus (teste Fabio) non illam recipere uidetur solis concessam Atticis uenerè. Graiis, ut ait Horatius, dedit ore rotundo Musa loqui. Nobis uerò, etiamsi cupiamus, non licet esse tam disertis. Adde quòd in conuertendis græcis, quia rebus & uerbis aliorum seruiendum est, nec tam libère fluit oratio, nec locos amœnos tã sequitur, quàm si alueum pronum, dulcesq; uoluptates sibi delegisset. Id apertè demonstrat oratio M. Ciceronis qua res Platonis de uniuersitate profequitur. Quàm fuerit humilis ac demissus in hoc uertendo Xenophontis œconomico, testatur diuus Hieronymus in præfatione quam scriptam reliquit in Eusebii Cæsariensis chronica. Noster (inquit) Tullius, Platonis integros libros ad uerbum interpretatus est: & quū

Aratum

P R A E F A T I O.

Aratum iam Romanū hexametris uersibus edidisset, in Xenophontis œconomico lusit: in quo opere ita sæpe aureum illud flumen eloquentiæ quibusdā scabris & turbulētis obiicibus retardatur, ut qui interpretatum nesciunt à Cicerone, dicta non credāt. Difficile est enim alienas linguas insequentem, non alicubi excidere. Arduū, ut quæ in aliena lingua bene dicta sunt, eundem decorem in translatione conferuent. Hæc ille. Si uir ingenii summi, liberaliter institutus omni genere disciplinæ, & oratorum facile princeps, sæculo tam foelici, Atticam uenustatē qua Xenophon maximè præditus est, assequi nō potuit, minime mirum debet uideri, si nos & naturæ bonitate, & omni cum doctrina tū exercitatione multo inferiores, hoc tempore, barbaris circumsepti, longè sequamur. Si latina sit oratio, uerba propria & usitata, molle dicēdi genus ac philosophicū, nec prorsus inelegans, nec omnino dissolutum, nō uideo cur interpretes aliorum magnopere debeat laborare. De re magis laborandum: quam totam facile discant, alióque nullo negotio docere poterunt, qui (quod ego feci) duorum philosophorum scripta coniungent. Si festinātibus est molesta ratio dialogorum, qui & res illustrent, & facetias interponunt, difficile nō est leuiora celeriter præterire, in grauioribus utilioribusq; diutius immorari.

ARISTOTELIS OECONOMI-

côn liber unus mutilus.

Cap. I.

DISCIPLINA rei familiaris à ciuili scientia non solùm tã differt quàm domus à ciuitate (nã domus & ciuitas est subiecta quasi materia duabus his artibus) ueruetiã quòd administratio ciuitatis, ad plures magistratus: domus autẽ rectio, ad unius imperium pertinet. Sunt artes ab his eò disiunctæ, quia nō est eiusdem, id quod molitur opus, efficere, & uti factò, ut lyra & tibiis. Ciuilis autẽ sciẽtiæ est, & ab initio constituere ciuitatem, & bene & ratione uti cōstituta. Vnde planũ fit, esse disciplinæ rei familiaris, & domum cōparare, & prudenter uti cōparata. Nam ciuitas est domorum multitudo, cui & agri & rei fatis est ad bene uiuendũ. Perspicuum est eum esse petendũ finem, propterea quòd si quod fatis est, assequi nō possunt ii qui in ciuitatẽ conuenerunt, dirimitur societas. Atque etiam nō alia de causa coeunt. Id autem est ipsa cuiusque rei substantia, propter quod ea res est, atque facta est. Apparet igitur rei familiaris artẽ ciuili disciplina esse ortu priorem. Ab hac enim, quia domus est particula ciuitatis, illius functio perficitur. Itaque de ratione tuendæ rei familiaris, & quod sit eius officium, uidendũ est. Domus partes sunt, homo, & rerũ facultates. Quòd autẽ principio natura cuiusque rei minimis in partibus spectatur, hoc quoque modo natura domus est consideranda.

consideranda. Vt uult igitur Hesiodus,

Primum ædes, mulierq; & bos habeatur arator. Hic enim primum uictus & alimenti gratia comparandus, illa uerò hominū ingenuorum atq; liberorū causa. Debet igitur œconomix peritus uxoris cōsociationē rectè & prudenter instituere, hoc est apparare, & talē qualis esse debet, efficere. Facultatū prima cura, studiumq; præcipuū sit illud quod secundū naturā est. In iis artibus autē quæ secundum naturam sunt, priorem obtinet locum ratio agri colēdi: alterū uerò, quæcunq; è terra aliquid exquirat, ut quæ metalla tractat, & si quæ sunt aliæ generis eiusdem. Sed agriculturæ prima laus est, propterea quòd iure nititur, ac iustitia. Nō enim rē quærit ab hominibus, aut nō inuitis, ut quas exercēt caupones, & quæ mercantur à mercatoribus quod statim uēdāt, atq; operæ mercenariorū: aut inuitis, ut bellicæ. Cui iunge & illud, esse secundū naturā, quia natura comparatum est ut à matre sit omnibus alimentū. Est igitur hominibus à terra. Præterea ad laborum tolerantiam ac fortitudinem perutilis est. non enim sicut artes fordidæ, ita corpora infirma & inutilia facit, sed quæ sub dio manere, laborare, atque etiam aduersus hostes adire periculum possint. Nam soli agricolæ res suas extra munitiones habent.

In hominum genere curando, prima uxori adhibēda curatio. Societas enim fœminæ & mari maximè naturalis est. Huius rei fundamentū à nobis alibi positum est, naturam cupere talia multa procreare, Cap. 2.

Legendū διήγη-
 δρωται, id est
 διήλωται, ut
 est in libris e-
 μέδαιονibus.

qualia produxit, ut in quoq; genere animalia. At fieri non potest ut hoc foemina sine mare, aut mas sine foemina perficiat. Quamobrè societas illorū necessariò coniuncta. Est istud quidē in aliis animantibus nulla ratione duce: & quatenus illis est natura cōmunis, eatenus solūm procreādæ sobolis gratia coeunt. In cicuribus autem, & in iis quibus est plus cuiusdā prudentiæ, perspicua magis atq; manifesta societas, quia magis elucent mutua auxilia, beneuolētia, labores, & operæ communes. In homine uerò maximè perspicitur hæc cōiunctio, quòd mas & foemina, nō solū ut sint, sed etiā ut bene sint, inter se dant operā. Et habētur liberi nō modò ut naturæ seruiatur, uerumetiam ut inde capiatur utilitas. Nam quæ parentes, quum uires haberent, labore suo in ætatē liberorum debilē contulerunt: debilitati senectute, & uiribus destituti, à ualētibus quasi deposita recuperant. Adde quòd & hoc ambitu & uelut orbe natura supplet æternitatē, si non singulorum numero, at certè specie cōseruata. Sic à deo summo rerū moderatore natura utriusq; & uiri & mulieris ad coniunctionem societatemq; præparata est, & ad efficiēdā domū sapienter cōstituta. Distincta uariataq; est ab illo, ne esset utriq; ad eadem omnia similiter utilis & idonea facultas, sed in quibusdā ad cōtraria, quæ tamen eodem contenderent, apta. Alterum ualentiorē, alterā minus robustam fecit, ut hæc adducta metu diligentius aduigilet ad custodiā rerū: ille fortitudine præditus sit animosior ad propulsandam iniuriam: ut ille

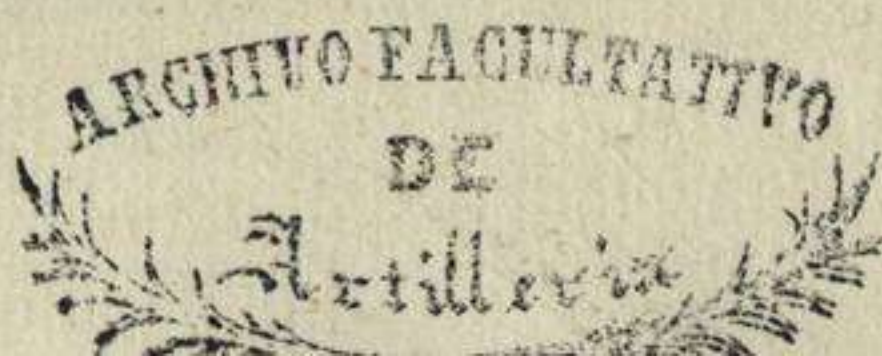
rem

rem quærat foris, atque domum importet: hæc intus sit, & importata conferuet. In agendo negotio, & in opere faciundo, quū sit hæc debilior quàm quæ foris agere, & in iis quæ sub dio fiunt, uersari possit, cōstantius tamen esse domi quàm uir, & in eadem sede permanere potest. Ille ad opera quieta minus aptus, ad res laboriosas, molestas, operosas, roboris est atq; temperamenti sanioris. Liberos communiter procreant, non item communiter educant, sed in eos propria sunt huius & illius adiumenta. Alere matrū est, erudire patrum.

Primū sibi leges imponat uir de uxore tractanda: & illi ne faciat iniuriā. Sic enim fiet ut ab ea nullā patiatur ipse. Nos ad hoc & lex cōmunis hortatur, ut aiunt Pythagorei, quamminimè oportere uideri iniuriā facere cuiquam, quemadmodū & ancillæ quæ ab ara sit abducta. Violat autem iura coniugis uir cui sunt externi concubitus. De cōgressione lex altera, Venere sic utēdum, ut nec egeāt præsentēs, nec ulla coëundi necessitate cōpellantur absentes: sed ita assuescendū, ut siue adsit siue absit coniux, nihil utriq; desit. Hoc autem præclarè suadet Hesiodus,

Cap. 3.

Vt mores doceas pulchros, tibi uirgo sit uxor. Nam morū dissimilitudo dissociat amicitias. De corporis ornatu sit hæc præceptio, Vt qui superbè & arroganter moribus extolluntur, & se falso iactant & ostentant, congregari & propinquitate coniungi non debent, ita qui fuco & ornamento corporis insolētes, id quod non est, præ se ferunt. Cōgressus iste ex or-

natus ostentatione gloriosa, nihil ab eo differt qui est in habitu & apparatu tragœdorum.

Cap. 4.

In opibus patrisfamilias illud est primum, maximèque necessarium, quod optimum, quodq; principatu dignissimum. Hoc uerò homo est. Primum igitur serui boni diligentesq; faciundi. Seruorum duæ species, præfectus operarum atq; procurator, operarius ac opifex. Quumq; uideamus à disciplinis excultiores aptioresq; fieri iuuenes: quos paraueris & excolueris, alere debes, illisq; liberalia munia imponere. Cum seruis autè dominus ita uersetur, ut neq; improbos fieri atq; petulantes, neque licentia dissoluta & immodica libertate diffuere patiatur: & iis quibus est animus liberalior, honorem: iis qui uiliores dant operas, alimenti copiam præbeat. Quòd autem uini potus non seruos modò, uerùm etiam liberos, petulantes & contumeliosos efficit, multaq; nationes liberae uino se abstinent, ut militiæ Carthaginenses, perspicuum est aut nihil eius aut parum seruis esse tradendum. Et quum tria ad illos pertineant, opus, castigatio, alimentum: si castigatio laborq; deest, alimentum uerò suppetit, contumeliam gignit. Labores autem & animaduersiones sine alimento, uim afferunt, & omneis adimunt uires. Superest igitur ut dominus operas atque labores imponat, & alimentum satis multum suppeditet. Nam fieri nõ potest ut iis imperet qui mercede careant. Seruo merces, alimentum. Ac sicut alii, si meliores meliora nõ capiunt, nec ulla sunt præmia uirtutis, & uitii supplicia, deteriores

riores fiunt, ita quoque serui. Horum igitur habenda ratio, & unicuique pro dignitate partienda, atque plus minusue laxanda sunt hæc, alimentum, uestis, intermissio laboris, castigandi modus: imitandaque tum uerbo tum re, medicorum facultas: & in adhibenda ratione medicamenti uidendum est, alimentum quod semper idem suggeritur, non esse medicamentum. In seruorum genere optimi ad opera faciunda sunt habendi, qui neque plus æquo timidi sunt, neque plus satis animosi. Neutri quod iustum est faciunt. Etenim plus æquo timidi nihil audent, nihil inopia animi sustinent. Animosi uero non facile dicto sunt audientes. Omnibus autem certus finis terminusque constituendus est. Nam iustum est ac utile, esse præmium propositum, libertatem. Dabunt enim libenter operam atque laborabunt, quum præmium fuerit propositum, tempusque definitum. Suntque procreatis liberis quasi pignoribus obstringendi. Nec plures gentis eiusdem ut in urbibus, sic & in ædibus habendi. Atque propter seruos potius quam liberos sacra faciunda, & huiusmodi lætitia atque uoluptas fruenda. percipiunt enim serui maiorem fructuum partem & commodorum, propter quæ sunt hæc lege constituta.

Partes œconomi in pecunia rerumque facultatibus, sunt quatuor. Etenim debet habere quærendi facultatem, atque seruandi. alioqui inutilis esset quærendi ratio. Hoc quidem est aquam haurire colo, & quod aiunt dolium perforatum. Præterea scire debet bona suo quæque loco & ordine decenter & aptè

Cap. 5.

disponere, ut domino sint ornamento: & quū tēpus
 est, ut enda depromere. Nā propter hęc illis egemus.
 Discrimen atq; differentia statuenda est inter genera
 bonorum. Et plura fructuosa, quàm quę fructū non
 ferunt, habenda. Negocia atq; operæ sic administrā-
 dæ partiendæq; sunt, ut nō unā periclitētur uniuersa.
 Ad rem familiarē tuendam prodest institutis uti
 Persicis, & Laconicis: & Attica iuuat œconomia.
 Atheniēses enim uendētes emunt, nec in minoribus
 œconomiis penū reponūt ac recōdunt. Persica sunt
 instituta, ut paterfamilias ipse omnia statuatur, omnia
 inuifat: id quod & Dion de Dionysio tyranno dice-
 bat. Nullus enim sic aliena curat, ut sua. Debet igitur
 eniti ut omnia quæ potest, ipse curet. Huc pertinet
 quod Perses quidam & Libys argutè simul & facetè
 dixit. Rogatus ille, quid opimū pinguemq; maximè
 faceret equum, Oculus domini, inquit. Libys autem,
 quum ex eo quæreretur, quod stercoreis genus opti-
 mū putaret, Domini uestigia, respondit. Sunt igitur
 alia uidenda curandaq; uiro, alia uxori, ut huic & illi
 munera sunt œconomix distributa. Id rarò in œco-
 nomia exigua tenuiq; faciundū, sæpius in ea cui ma-
 ior est adhibēda curatio, & quæ aliorū diligentix cō-
 mittitur. Nam nisi qui præit, id quod alii sequantur,
 bene diligenterq; monstret, nec in aliis rebus, nec in
 cōmissa procuratione fieri potest ut bonos atq; dili-
 gentes habeat imitatores. Sic fieri non potest, si do-
 mini sint improuidi & negligentes, ut eorum præfe-
 cti rem diligēter curent. Hęc autem quum honesta
 pulchræque

pulchráque sint, & utilia ad rem & augendá, & tuendá, domini prius expergisci quàm serui, & posterius somnum capere debent: nec unquam domum magis quàm magistratus urbem, sine custodia relinquere: nec aliquid eorum quæ facienda sunt, nocte diéque prætermittere: idq; bonum, ante lucem surgere: propterea quòd hoc utile est & ad bonam ualetudinẽ, & ad œconomiam, atq; sapientis contemplationem. Paruis in rebus Attica ratio administrãdi fructus est utilis: in magnis alia, diuisis fructibus, & quæ in annum, & quæ in mensem consumuntur, separatis. Nõ aliter in uasis supellectiliq; faciundũ, sepositis iis quibus utendum cottidie, & iis quæ rarò sunt usui. Hęc tradenda præfectis. Postea certo quodam tempore, quæ recondideris, inuisenda, ne tu quid saluũ & integrum, quid perditum & imminutum sit, ignores. Quum domus ædificatur, habenda ratio rerum quæ possidentur, & ualetudinis: atq; hominum commoditati iucunditatiq; prospiciendũ. Habenda ratio rerum, ut uidendum qui locus ædium fructibus, reique uestiariæ commodus erit, qui fructibus siccis, quiq; humidis: & in diuerso genere rerum, qui animatis, quiq; inanimatis, seruis & liberis, mulieribus & uiris, peregrinis & ciuibus. Vt hominum commoditati iucunditatiq; & ualetudini prospiciatur, domus ita statuenda, ut æstate salubres uetos, hyeme liberum solem facilè admittat. Talis erit, si antica ad meridiem, postica ad septentriones, habeant latera lōgiora. Vbi magne administrantur opes, ianitor, cuius in aliis re-

B

bus nullus sit usus, uidetur utilis, qui quæ importantur, & exportantur, obseruet. Ad expeditum promptūq; supellectilis usum pertinet Laconica dispositio. Instrumentū quodq; suo poni loco debet. Quod enim sic est in promptu, non requiritur.

XENOPHONTIS OECONOMICVS.

Cap. I.

V D I V I quōdam Socratem, quū de administratione rei familiaris in hāc sentētiam disputaret, Dic mihi, inquit, o Critobule, éstne cuiusdam sciētiae nomē œconomia, sicuti medicina, ars fabrilis, & architectura? Mihi uerò, inquit, ita uidetur. Nónne quemadmodū singulis his artibus suum munus esse dicere licet, sic & œconomiae proprium attribuere possumus? Sanè, inquit Critobulus, œconomi uidetur officiū, probè suam regere domū. Tum Socrates, Poterítne, si uelit, alterius domum sibi commissam haud aliter atq; suam bene administrare? Nam qui scit architecturā, poterit alii nō secus ac sibi ipsi opera moliri. Est igitur & rectori domus eadem facultas. Mihi quidē sic uidetur, o Socrates. Licet igitur, inquit ille, eum qui tenet hanc artem, quanuis ipse non habeat pecuniā, sic in aliena domo regenda facere quæstū, ut architectum in extruenda. Magnum quidem certè quæstum faceret, inquit Critobulus, si domo suscepta, quæcunque opus est, efficere, & illam partis opibus augere

augere posset. Domum autē quid censemus esse? Cap. 2.
idēne quod ædes? an etiā quæ extra ædes ab aliquo
possidentur, hæc ad domum pertinent omnia? Ego
uerò, inquit Critobulus, ita iudico, res omneis quæ-
sitas nomine domus contineri, quāuis earum domi-
nus in eadem urbe nihil habeat rei. Nōne & partos
sibi inimicos habent multi? Sanè, & multos quidem
nonnulli. Inimicōsne dicemus esse in rebus illorum?
Tum Critobulus, Ridiculum quidē esset, si quis au-
gēs inimicorum numerum, hoc amplius mercedem
fructūq; perciperet. Népe quòd uiri domus nobis i-
dē esse uidebatur, quod res ei quæsitæ. Verūm, inquit
Crit. quod quis bonū quæsiisset. nam si quid malū,
non id quidem ego nomine rei partæ nomino. Vi-
deris tu quæ cuiq; sunt res utiles, eo nomine uocare.
Maxime. Quæ nobis officiunt, damna potius atque
detrimenta, quàm facultates & opes esse duco. Num
si quis equum mercetur, & illo nesciat uti, sed ex eo
decidens malè afficiatur, inter opes habebit illū? Ne-
quaquam, quādoquidem bonum est opes. Nec ho-
mini quidē terra ducitur in bonis, qui sic exercet, ut
in ea colenda accipiat damnum? Nec terra quidem
certè in bonis est, si pro alimēto famē parat. Nōne
& oues eodē modo? Siquis propterea quòd ouibus
uti nescit, damnum accipiat, illi nō erunt opes? Mihi
uerò o Socrates, non uidentur hoc esse. Tu igitur, ut
apparet, ea quæ profunt, opes: quæ obfunt, nō opes
esse ducis. Sic existimo. Hæc ergo quum suppetunt,
ei qui singulis uti nouit, sunt facultates, non item illi

qui nescit uti: quemadmodum tibiæ homini cui memorabilis est scientia canēdi, sunt opes, imperito uerò nō magis quàm lapides inutiles, nisi uendat illas. Hoc quidē nobis uidetur. Tibiæ uendentibus sunt opes, non iis autem possessoribus qui nec uendunt, nec uti sciunt. Ac nostra dictis consentanea ac cōsequens oratio, quando quidem diximus, ea quæ profunt & iuuant, in bonis habenda. Nisi uenduntur ab eo qui nescit uti, non habentur in bonis, propterea quòd ei sunt inutiles. si uenduntur, in opibus habēdæ. Ad hæc Socrates, Si modò uendere sciat. Nam si uendat ei qui uti nesciat, non si uenduntur, opes tua sententia putandæ sunt. Hoc dicere uideris o Socrates, ne argētum quidem, nisi si quis eo norit uti, inter opes esse numerandum. Et tu quoque mihi uideris ita confiteri, in facultatibus illa esse ducenda, unde quis emolumentum capere potest. Siquis igitur sic utatur argēto, ut emat, exempli causa, meretricē, & per eam peius habeat corpus, peius anima, peius domus atq; res familiaris, ut ei iā proderit argentum? Haudquaquam proderit, nisi fortè & herbā quam uocant hyoscyamū, ponemus in bonis fortunæ, à quo, qui comederint, ad insaniam dementiamq; rediguntur. Argētum quidem certè, nisi quis eo sciat uti, procul adeò reiiciēdum o Critobule, ut ne in pecunia quidem numeretur. Amicos uerò, si quis ita norit uti, ut inde fructum percipiat ac emolumentum, ducemus inter opes, an non? Inter opes scilicet, inquit Critobulus, ac multo magis quàm boues,

boues, si plus ex illis quàm ex bubus emolumentum percipitur. Inimici ergo tua sententia numerandi sunt in bonis eius qui ex inimicis usum capere potest. Ego uerò ita existimo. Est'ne hominis domus regèdæ periti, sic inimicis uti scire, ut & inimici profint? Fortissimè fané. Etenim uides, inquit, o Critobule, quot priuatorum domus auctæ sint à bello, quotq; ab imperio tyrannorum. Tū Critobulus, Hæc mihi præclare dici uidetur, o Socrates. Illud uerò quid? quū Cap. 3. uideamus esse qui sciētias habēt, & agendi facultates, quibus si uterentur, domos augere possent, sentiamusq; id eos facere nolle, ideoq; sciētias illis minimè prodesse, an istis illæ neq; sunt opes, neq; possessiones? Tū Socrates, Aggrederis, inquit, o Critobule disputationem de genere seruorum. Nequaquã uerò istuc ego quidem, sed de quibusdam qui uidentur esse genere antiquo & apprimè nobili, ex quibus alios bellicis artibus, alios ciuilibus præditos esse uideo, & illas exercere nolle, nō alia opinor de causa, quàm ut dominos ne habeant. Quī fiet, inquit Socrates, ut dominos non habeant? si quū beate foeliciterq; uiuere cupiunt, & ea facere uolūt, unde quæ putāt esse bona cōsequantur, ea tandē prohibētibus dominis efficere non possint? Qui sunt, inquit Critobulus, qui istis imperant abditi? Minimè uerò, inquit Socrates, occulti sunt & latētes, sed aperti planè atque manifesti: & quia sunt improbissimi, nosti credo qui sient, si improbitatē esse putas segnitiam, mollitiam animi, & incuriam. Sunt & aliæ fallaces

dominæ, simulatæ uoluptates, ut aleæ collusio, inu-
tiles hominū cōgressiones, ac nugæ futiles, quæ la-
bētibus annis tandē uel iis quos decepēre, perspicuè
uidētur ægritudines esse uoluptatibus circūplicatæ:
quarū uictoria ac imperio frugiferos labores subire,
& operas utiles dare prohibētur. At, inquit Critob.
sunt alii qui nō cohibentur ab his quò minus elabo-
rent, sed magnopere & acri studio rebus agendis ad-
hærent, & omnia moliūtur ut struāt opes, & augeāt
quæstum: at uerò domos & res dissipant, atq; inopia
mentis & solertiæ capti seruiunt. Nā sunt & hi quo-
que, inquit Socrates, serui dominorū perquam diffi-
ciliū molestorumq; alii ganearū, alii flagitiorum Ve-
neris, alii ebrietatū, alii ambitionū quarundā, quæ lu-
xuria sumptuosa atq; largitione fortunas stultè pro-
fundunt: quæ adeò acerbè dominātur iis hominibus
quos redegerūt in seruitutē, ut quoad uident eos æ-
tate florere, & laborare posse, cogant quasi uectiga-
les pēdere quæ labore quæsierint, & in ipsorum li-
bidines atque cupiditates impēdere. Quum uerò
senferūt debilitatos esse senectute, nec iam laborem
perferre posse, deserunt, sinuntq; in senectā miserè
uictitare. Atque rursus alios quibus utantur, seruos
inuenire conantur. Itaque necesse est o Critobule,
non minus aduersus hæc pro libertate decertare,
quàm in hostes qui nos ui armata in seruitutem cōii-
cere nituntur. Hostes enim, quum honesti bonique
essent, & captiuos in seruitutem dedissent, iam mul-
tos resipiscere, & meliores esse, & reliquum tempus
facilius

facilius uiuere coegerunt. At generis huius dominæ, quamdiu imperant, nunquam desinunt hominum corpora & animas foedare, ac turpiter exhaurire domos. Hæc ita subsecutus Critobulus, Quæ hisce de rebus abs te dicuntur, satis admodum mihi uideor audisse. Quum uerò in me ipsum inquiero, & me ipse obseruo, ab his ita moderatè me abstinere comperio, ut si mihi des cõsiliu[m] præcipiã[s]que quibus agendi rationibus augere domum possim, non existimem me ab istis quas tu dominas appellas, impediri prohiberique posse. Itaque bono animo es, & quod habes utile consiliu[m], mihi da quæso. Nũ Cap. 4.
de nobis hoc iudicasti Socrates, utrique satis esse diuitiarum? nihilne tibi egere pecunia uidemur? Ego quidem, inquit, si de me quoque loqueris, non arbitrator egere me pecunia, sed rei satis habere. Tu uerò Critobule mihi uideris admodum pauper esse; & me deus amet, est cur me tui non leuiter misereat. Cum arrisisset Critobulus, inquit, Quantũ per deos o Socrates, ex tuis possessionibus, si uæneant, reficere te posse arbitraris, & me quantum ex meis? Ego uerò arbitrator si emptorem nactus essem liberalem, ex meis omnibus rebus unã cum domo perfacilè minas quinque conficere posse: ex tuis autem te certò scio centum partibus amplius, si quæras emptorem, reperturum. Quum ita iudicaris, tũne iam rebus egere te non credis, & miseret te meæ paupertatis? Nam mea (inquit) ea suppeditare possunt, quæ mihi satis esse puto: ad eam uerò quam ti-

bi induisti uiuendi formã, & ad opinionem tuã, non
 si ad ea quæ nunc possides, tripla accedant, satis esse
 multa putem. Quinam, inquit Critobulus, hanc So-
 crates ille tulit sententiã? Tuli, primũ quòd uideo ti-
 bi impositã multa magnaq; sacrificandi necessitatẽ:
 alioqui ne paucos homines quidẽ te recepturum &
 rebus aucturũ puto. Deinde decet te multos hospi-
 tes recipere, illosq; tractare magnifice: præterea ciues
 accipere cõuiuio, & apud eos beneficia tua colloca-
 re, aut solum esse, & auxilio carere. Atq; etiam audio
 ciuitatem grande iam tibi tributum imperare, quod
 alendis equis, exhibẽdis ludis, præficiendis exercen-
 dæ iuuentuti magistris, atq; præfecturis est conferẽ-
 dum. Quòd si bellum geratur, certò scio, tot instruẽ-
 dis gubernandisq; triremibus sumptus, tot stipendia
 pẽsionesq; tibi præscripturam, quot haud facillè suf-
 tinebis. Et ubi uisus fueris aliquid horũ parcius cõ-
 ferre, non minus Athenienses in te animaduersuros
 esse certum est, quàm si res eorũ furto sustulisses. Ad
 hæc existimare te diuitẽ esse uideo, & negligere ra-
 tiones parandæ pecuniæ, atq; ludicris rebus, quasi ti-
 bi liceat, adhibere mentem. His de rebus miseret me
 tui, ne quod insanabile malũ patiare, deiectusq; ino-
 pia graui labores. Mihi uerò si quid opus sit, nosti cre-
 do non deesse qui succurrant, remq; suppeditẽt. Itaq;
 si perpauca dederint, hæc meam uictus rationem af-
 fluentia abundantiaq; complebunt. Amici tui quan-
 quã satis multas opes habent, & supellectili sua ma-
 gis quàm tu tua debent esse cõtenti, tamen ad te cõ-
 uertent.

uertent.

uertent oculos ut emolumēta beneficiaq; recepturi. Tum Critobulus, His ego o Socrates contradicere nō possum. Sed tempus est quo mihi præesse & uia monstrare potes, ut rerum tenuitate ne fiam miser.

His auditis Socrates, Cēsēn' te Critobule, inquit, Cap. 5. istuc mirū in modum absurdè facere? qui paulò antè quum dixissem me diuitiis abundare, perinde arrisisti quasi nunquam nouissem quid esset opulētia: nec antè finem fecisti, quàm reprehensum coegeris fateri ne centesimam quidem bonorum tuorum partē me possidere: nunc autē iubes me præesse tibi, curamq; adhibere ne uerè pauper omnino fias. Sic est, inquit, o Socrates. Nā uideo te unam quādam rationē quæstus faciundi ditescendiq; nosse, & facultates parare. Itaq; spero te, qui à tenui principio rē facis auctiorē, à magno perfacilè multas opes esse pariturū. Meministine Critobule quod paulò antè dicebas inter disputandum, (ubi ne grunnire quidē contrā mihi per te licuit) nec equos, nec terram, nec oues, nec argentum, nec aliud quicquam quo nescias uti, in opibus habendum? ab his enim capiuntur emolumenta. Me uerò quī putas aliquo istorum uti scire, cui nihil ab initio generis huius unquā fuit? At hæc Socrates erat nostra sententia, etiamsi quis rē non haberet, esse tamē scientiā domus regēdæ, quā tenere posset. Quid igitur prohibet eam te scire? Id fanè Critobule, quod esset impedimento quò minus homo tibiis canere sciret, si nec unquā habuisset ipse tibias, nec alius illi suas discēdi causa tradidisset. Eadem mihi ratio est in:

œconomia. Nã nec ipse rerũ facultates habui quibus uterer instrumentis, & hanc artẽ discerem: nec alius unquam mihi sua regenda cõmisit. Tu uerò tua nũc tradere uis. Illi adeò qui primũ discunt fidibus, lyras demoliuntur. Et ego quidem si in re tua familiari œconomiam discere cõtenderem, fortasse tuam domum labefactarẽ. Ad hæc Critobulus, Magno mihi studio Socrates subterfugere conaris nequid me iues ad ea facilius sustinẽda, quæ mihi necessaria sunt negocia. Ego certè quidem minimè subterfugio, inquit Socrates: sed quæcunq; teneo, tibi perquã libèter exponam. Si uenisses ignẽ petitũ, qui apud me nullus esset, non argueres me credo, nec mihi molestus esses si aliò te ducerẽ unde tibi capere liceret. Et si à me peteres aquam, ego qui non haberem, aliò te ducerem unde accipere posses, nõ dubito quin istuc probares. Quòd si tibi musicã à nobis discere uolenti ostenderem multo peritiores illius artis atque uenustatis tibi non incognitos, quibus si uelles, operam dares, quod hæc agenti mihi iam crimen obiiceres? Nullum iure Socrates. Tibi igitur Critobule monstrabo alios me longè exercitatiores his rebus, quas ut à me discas, auidè blandèque rogas. Fateor me studiose & diligèter ciues obseruasse qui in quaque re prudentissimi & sapientissimi esse uidebantur. Nam quum aliquando didicissem, ab actionibus iisdẽ alios admodũ pauperes, alios perquã diuites esse, admiratione captus hæsi, & hoc quid esset, inquisitione & inuestigatione dignum putauit. Quũque

perscrutarer

Cap. 6.

perscrutarer propriam peculiaremq; cur hæc ita fierent, rationem, esse deprehendi. Qui temere & inconsultò negocia gerebant, damnum facere uidebã. Qui statuto consilio rem diligenter administrabant, eos expeditius & facilius agere, atque maiore cum quæstu, animaduvertebam. A quibus si discere uelis, existimo te, nisi tibi deus aduersetur & repugnet, ad rem locupletandam impigrum fore, & magnas opes quæsiturum. Quæ quũ Critobulus audisset, Nunc, inquit, te iam Socrates nõ antè dimittam, quàm promissa coram his amicis ostenderis. Quid igitur, inquit Socrates, si tibi monstrem primùm qui magna ui argenti domos inutiles ædificant, alios autem qui minore pecunia extruunt ita commodas, ut omnia quibus opus est, cõtineant: uidebõrne tibi opus hoc unum monstrare in eorum genere quæ ad œconomiam pertinent? Maximè, inquit Critobulus. Quid si postea (quod est huic rei consequens) ostendam nõ deesse qui quum permulta uariâque possideant instrumenta, nequeant, quando opus est, illis uti, nec sciant salua sint necne, ideoq; frequenter molestiam & ipsi capiant, & seruis afferant: alios esse qui plura non habeant, imò pauciora, sed ita posita, ut quum sit usus, habeantur in promptu? Horum causa quæ nã est, o Socrates? an quòd ab illis, ut fors tulit, singula quæq; proiecta sunt, ab his suo loco & ordine collocata? Sanè quidem, inquit, quòd nihil in loco fortuito, sed unumquodq; in apto dispositum est. Hoc tum Critobulus, Nonnihil œconomicum dicere uideris.

Quid si tibi demōstro, seruos hic omnes (ut ita dicā) uinctos esse, & tamen frequenter esse fugitiuos: illic solutos, attamē laborare & manere uelle: nō & hoc uidebor animaduersione dignū munus œconomix monstrare? Sanē quidē, inquit Critobulus, nec mediocri animaduersione. Quid si eodē modo & in iis qui agriculturæ dant operā, doceo alios esse qui dicant se omnibus fortunis euersos ab illa, & ad inopiam redactos: alios abunde & pulchrè ab eadē percipere omnia quibus egēt? Næ operæ precium facies, inquit Critobulus. Nā fortasse nō in ea solūm quæ necessaria uidentur, impendūt, sed & in alia quæ detrimētum afferunt, domumq; labefactant. Tum Socrates, Nonnulli fortasse reperiuntur huiusmodi: at ego de talibus non ago, sed iis qui non habēt quod in res necessarias impendant, tametsi agrum colere se confirmant. Quid est huic rei causæ? Ego te quidem ad eos perducam, inquit Socrates: tu uerò spectans & obseruans quid agant, utiq; disces. Equidē certè, si possim. At qui spectandum tibi est, & faciūdum periculum possis'ne discere. Nunc ego tibi cōscius sum temporis eius, quū multo mane surgeres, & iter non paruum faceres ad comœdiarum spectaculum, atq; mihi suaderes ut unā tecum magno studio spectarē. Ad huiusmodi uerò exercendi genus haud unquam me uocasti. Enimuero tibi ridiculus esse uideor, o Socrates. Multo magis, inquit, ipse tibi ridiculus esse uidebere, si tibi demonstraero nōnullos ab arte equestri eò deuenisse tenuitatis, ut
 alimentum

alimentum sibi necessarium suppeditare non possent: alios facultatis huius beneficio ditissimos esse, & magnitudine quæstus gloriari & exultare. Hos equidem uideo, utrosque nosco: nihilo uberiorè quæstum facio. Nempe quòd eos haud secus atque tragædos comædosque spectare soles, non (opinor) quòd sis poeta, sed ut oculis auribusue capias uoluptatè. Nec improbè fortasse res ita sunt cõstitutæ. Nõ enim uis effici poeta. Quum uerò te cogat ciuitas artem facere equestrem, satisne sanè te esse putas, nisi uides quòd fiat ut huius rei ne sis rudis & imperitus? præsertim quum eadem sint utilia, si uelis uti: quæstuosa, si uèdere. Equos me domare iubes Socrates? Minimè uerò, nõ magis quàm futuros agricolas à paruulis emptos parare. Sed & equorum & hominum quædam mihi uidètur ætates atque staturæ, quæ statim sunt ususui, atque in melius crescunt. Porro autem quosdã Cap. 7. monstrare possum qui sic utuntur uxoribus, ut habeant eas adiutrices in augenda re familiari: alios qui nesciant uti. Nam permulti inde capiunt detrimentum. Vter hic accusandus, o Socrates, uir, an mulier? Ouis, inquit ille, si male habeat, pastorem magna ex parte accusamus. Et si noceat equus, atque maleficiũ committat, in equitem crimen reiicimus. Mulier quã bona docet uir eius, si peccat, & maleficiũ admittit, ipsa iure culpam sustinebit. Si uerò neque honesta neque bona doceret, sed uxore inscia rudique uirtutis uteretur, nõne iure in eum crimen transferretur? Omnino Critobule. Nos qui adsumus, quia amicitia

iuncti sumus, alter alteri ueritatem ostendere debemus. Aliusne est ex iis qui frugi sunt, cui plura quàm uxori tractanda committis? Nemini, inquit. Estne cui pauciora quàm uxori loqueris? Si non nulli, paucis tamen. Eam uerò duxisti puellam ineunte adolescentia, & quæ uel quàm minimè multa poterat, uidisset & audisset. Adolefcētulam duxi. itaq; multo magis admirādū uideretur si quid sciret quod uel dicere uel agere decet, quàm si in errore uersaretur, & à recto deflecteret. Quibus dicis uxores esse bonas o Socrates, an eas erudierint ipsi, uidere non possumus. Ego tibi Critobule exempli causa Aspasiã cōstituã, quæ sapientius hæc omnia quàm ego tibi mōstrabit. Vxorem cui fidelis est communitas societãque domus, arbitror par habere momentum uiro ad summum bonum adipiscendum. Venit enim domū magna ex parte quò bona uiri labore parta custodiat. Quumq; faciendæ sunt impensæ, omnes ferè ab illa priuatæ, quæadmodum à quæstore publicæ administrantur. Hæc autem quū bene & ratione fiunt, domus augentur: quum malè & temere, decrescūt. Qui cæteras artes singulas exercent, uiros memorabiles demonstrare me tibi posse credo, si aliarū præterea indigere te putas. Quid uerò opus est alias ostendere? inquit Critobulus. nec enim facile est comparare qui omnes, uti bonū est, faciant artes: nec fieri potest ut fiam tandem omnium peritus. Sed quæ uidentur esse pulcherrimæ, ac studēti mihi congruentissimæ, eas ipse mihi, & in illis claros artifices ostende:

de:

de: tuq; docēdo, quia aliquid potes, ad hęc adipiscēda me iuua. Pulchrè, inquit, mi Critobule. Etenim quę βαρβαρικῆς, id est illiberales uocantur, abiectę fœdęq; sunt, nec immeritò omnium maximè improbātur quas proferunt ciuitates. Nam quorum cura & opera exercentur, eorum corpora frangunt, inquinantq;. Sedere, & in umbra uersari, & in his nōnullę ad ignē totos dies agere cogunt. Corporibus effœminatis animi multo languidiores efficiuntur, & infirmiores. Multoq; minus habent ocii, generis huius artes, quàm ut amicis & ciuitati operã dare possint. Quamobrem qui faciunt illas, & amicis uti malè, & præsidio fraudare patriam uidentur. Et in quibusdã ciuitatibus, in iis maximè quę studio belli captę, rei militari dant operam, nemini ciuium licet artes fordidas exercere. Quibus igitur nobis Socrates, utendum censes? Num, inquit Socrates, regem Persarum imitari uerebimur? Illum quidem ferunt inter pulcherrima maximeq; necessaria studia agriculturam artemq; bellicam ducere, & utranque diligēter atq; studiose curare. Hęc ut audiit Critobulus, Credis, inquit, regi Persarū agriculturam esse curę? Cui Socrates, Si uideamus quid agat, hoc modo fortasse discemus siquid sit ei curę. Nam conuenit inter nos eum res bellicas strenuè curare, & diligēter administrare: quòd quū milites ex qualibuscunq; nationibus recipiat, cuique præfecto definierit in quot equites, sagittarios, funditores, gerrhophoros, id est scuta & eiusmodi tegumenta ferentes, alimentũ par-

tiri debeat. Præficit eos, qui regere possint quibus præfunt, quiq; si hostes irrumpant, fines tueantur. Præter hos & custodes in arcibus alere consuevit. Custodibus alimentum suggerit huic ab eo muneri præfectus. Rex in singulos annos omnes præter eos qui custodiunt arces, eò cogit quò uocatur conciliũ: recenset qui stipendia merent, atq; alios quos in armis esse iussit. Qui non ita procul à regia distant, ad eos ipse inspectionis causa proficiscitur. Qui lógius incolunt, ad eos mittit haud dubie fidei uiros, qui res sociorum inspiciant. Custodũ præfectos, & chiliarchos, id est qui mille uiros ducunt, & satrapas, si imperatum sibi militum numerum expleant, atq; lectos egregiosque uiros equis & armis pulchrè instructos exhibeãt, & honoribus auget, & donis ingētibus ditat. Quos autẽ magistratus ducesq; reperit aut segnes aut auaros, & quæstus auidos, acerbè castigat, & abire magistratu iubet: alios qui res gerãt, cõstituit. Hęc quum faciat, illum sine ulla dubitatione rerũ bellicarum studiosum esse arbitramur. Præterea quãtam potest regni sui partẽ percurrens inspicit ipse, ac ueluti censor in iudicium morum uocat. quod reliquũ est, inspiciunt uiri fideles ab eo missi. Quos præfides locum populo frequentem, agrum excultum, arborum fructuumq; quos singulæ ferunt, plenum præstare cognoscit, hos insuper alia terre parte adauget, donis ornat, sedibus honorificis præmii causa donat. Quibus autem uidet ociosam incultãque terram, & hominibus infrequẽtem, siue istud crudelitate, siue

ue

ue contumelia, siue negligentia factum est, illos castigat, imperio priuat, & aliis magistratibus constitutis, abiicit. Hæc quum gerit, cæsen' curare minus quâ terra à cultoribus exercebitur, quàm quâ tutò à præfidiis custodietur? Sunt illi magistratus non iidem utriusque generi præpositi, sed alii incolis operisque præfunt, à quibus tributum & uectigal exigunt: alii militum præfidiis imperant. Quòd si præfidi caput & princeps minus quàm par est, agrum finesq; tueatur, magistratus incolarum qui ad opera faciunda aduigilat, illum reum facit & accusat, propterea quòd homines loci custodia destituti, opus efficere nõ possunt. Si uerò custodia præfectus tutam trãquillamq; pacem det operum labori, præses agrum incultũ & penè desertum reddat, in ius hũc ille uocat. Etenim qui negligenter & imperitè agrum colũt, ii ferè neque præfidia nutriunt, neq; pèndere tributa possunt. Vbi uerò præfidet satrapes, his ambobus regedis aduigilat. Ad hæc Critobulus, Hæc igitur si rex agit, nihilo minus res rusticas quàm bellicas administrare mihi uidetur. Addidit & his præterea Socrates:

Quotquot incolit terras, & in quoscunque fines digreditur, adhibet diligētiam, ut horti, qui paradisi uocantur, pleni sint omnibus quos terra non inuita producit fructibus, cum pulchris, tũ bonis: & in illis ipse plurimum, quum tempus anni nõ excludit, cõmoratur. Vera narras, inquit Critobulus. Necessè quidẽ est, ut ubi cõmoratur ipse, curet hortos optimè parari, & pulcherrimè arboribus aliisq; rebus o-

C

mnibus quæ è terra nascuntur, ornari. Sunt qui dicant, inquit Socrates, quum rex ille dona dat, primum egregios bello viros ad se uocare, quia sit inutile multa arare, nisi sint qui culta tueantur: deinde eos qui optime colunt agros, fertilesque reddunt: quibus ostendit viros fortes & bello deditos uiuere non posse, si non sint qui terram colant. Cyrus, qui fuit rex nomine & imperii gloria preclarus, quondam uocatis ad dona capiunda dixisse fertur, se suo iure utrorumque & militum & agricolarum dona capere posse, quod, uti dicebat, agrum colere optime sciret, & eos qui rusticum opus efficerent, armis tueri. Cyrus igitur, inquit Critobulus, si dicebat hæc, ostendebat non esse minus aut utilitatis aut ueræ laudis in agro colendo, quam in gerendo bello. Sanè quidè, inquit Socrates, Cyrus si uixisset, optimus princeps futurus uidetur. huius rei certa indicia dedit, & alia multa, & illud, quum de regno in fratrem bello contenderet. A Cyro ad regem nemo transfugisse dicitur, ab rege ad Cyrum multe *μυριάδες*, hoc est decem, uiginti, triginta aut plura millia. Hoc ego puto magnū esse regie uirtutis indicatiū, quod ei non inuiti parebant, & duris in rebus ultro permanebant, quodque amici pro uiuo dimicabant, & quum periisset, unam perierunt omnes pugnantes ad exanime corpus, præter unum Ariæum, qui in sinistro cornu fuerat constitutus. Hunc igitur Cyrum, quum Lyfander ad eum uenisset, eique dona à sociis attulisset, ferunt & cæteris in rebus comem erga Lyfandrum atque humanum fuisse, ut Lyfander ipse cui-
dam

dam narrauit hofpiti Megaris : & ei quendam con-
 feptum agrum diligenter confitum Sardibus osten-
 diffe. Quum autem admiraretur Lyfander & pro-
 ceras & pulchras arbores pari interuallo fitas, re-
 ctos ordines, omnia in quincuncem pulchrè directa,
 odores multos & fuaues qui deambulantes comita-
 rentur: quum hæc inquam admiraretur, & dixiffet,
 Me quidem Cyre omnia, quòd pulchra fuauiaque
 funt, afficiunt admiratione, fed multo magis miror
 non modò diligentiam fed etiam folertiam eius à
 quo funt ifta dimenfa & descripta: Cyrū, quòd hæc
 audiffet, lætitia plenum fuiife, & refpondiffe, Atqui
 ego ifta fum dimenfus: mei funt ordines, mea descri-
 ptio. multæ etiam iftarum arborum mea manu funt
 factæ. Lyfandrū, quum uirum, & earum quas gerebat
 uestium pulchritudinem uideret, odorem fentiret,
 torques, armillas, annulos, gemmas, & ornaméta cæ-
 tera nitore fplendentia intueretur, dixiffe, Quid ais
 Cyre? Tūne manibus tuis aliquid horum feuiifti? Et
 ei Cyrum refpōdiffe, Miraris ifta Lyfander? Iuro te-
 ftorque Mithrā, (hoc nomine Solem Perfæ uocant)
 me, quum ualeo, nunquam prius accumbere, quàm
 aut bellicum aut rusticum opus exercitatione me-
 ditans, aut aliquid ex eo genere, quod magni fem-
 per facio, & efficere contendo, fudauerim. Tum Ly-
 fandrum prehendiffe dextram eius, & dixiffe, Rectè
 ego te Cyre beatum puto, quoniam uirtuti tuæ for-
 tuna cōiuncta eft. Hæc Critobule commemoro, Cap. 9.
 quòd ab agricultura ne perbeati quidem fe abftinere

possunt. Diligētia & studio succēdit animos, simūl-
 que dulci uoluptate delectat: auget rem familiarem:
 corpora exercet: ut sit omnium facultas, quæ homi-
 ni libero sunt honesta. Primūm cultoribus ea fert
 terra, quibus homines uiuūt: hoc amplius gignit re-
 rum suauiuū copiā, unde uoluptate recreātur: deinde
 quæ aris atque simulachris sunt ornamento, & qui-
 bus ornantur ipsi: & hæc quidem cum suauissimis
 odoribus & aspectu iucunda uarietate subministrat.
 Præterea multa obsonia partim producit, partim
 alit: (etenim cum agricultura, cura gregis, & ars pe-
 cuaria coniuncta est) ut habeant & quibus placare
 deos, & quibus uti possint. Quum abundantissimam
 rerum copiam largiatur, haud finit eam cum molli-
 tia & eneruata temeritate percipi, sed hyberno fri-
 gore & æstiuo calore firmat corpus, ferendisq; labo-
 ribus assuefacit: quūmque nudos exercet qui mani-
 bus moliuntur opus, eis robur & uires addit. Et quia
 mane excitat eos qui diligenter & studiose subigūt
 humum, & impetu magno circumferri cogit, laborū
 patiētes, fortes, uirilesq; reddit. Etenim semper & in
 agro & in urbe reperies in tempore quod agas per-
 opportune. Adde quòd si quis uelit eques opem fer-
 re ciuitati, equum perfacilè nutrit agricultura: si pe-
 des, ualidum corpus & robustum præstat. Et quem-
 admodum ad terram diligenter mouendam, sic & ad
 feras confectandas incitat. Canibus enim simul dat
 alimenti facilitatem, simul in agro pascit feras. Et ut
 equis & canibus est adiumento, sic & illis uicissim
 iuuantibus

iuuantibus fundum colit. Nam mane fert equus agri curatorem, & ei dat ferius abeundi facultatem. Canes autem feras arcent, ne fructibus pecudibusq; noceant: & hominem in solitudine tutantur. Atque rationes agricolarum suadent & hortantur ut armati fines tueantur, & ut quos terra fructus alit in medium, uictori percipiant: cursu, iaculo, saltuque concertent. Quæ facultas artis suos rebus necessariis auctiores reddit? Quæ se tractantibus, maiores gratias refert? Quænam dulcius atque suauius accipit artificem, & adeunti, id cuius indiget, liberalius porrigit? Quæ uerò lautius hospites excipit? Vbi locorum maior est facultas hyemadi multo igni, calidisq; balneis? ubi mēsis æstiuus iucundius uiuere licet aquis, uentis, umbris, quàm in agro? Est ne ars alia quæ gratiores decorasque magis offert libationes eas quæ primitiæ uocantur? aut quæ ferias & dies festos pleniores & locupletiores agit? Reperiēsne quæ sit aut seruis amabilior, aut uxori iucundior, aut liberis desiderabilior, aut amicis gratior? Mihi mirū uideatur si quis homo liber hac iucundiorem tenuit possessionem, aut suauiore inuenit curationem, aut ad usum uitæ accommodatiorem. Præterea terra uolens disciplinæ maturos aptosque discere, iustitiam docet. Iis enim qui ipsi optimè ministrarunt, plurima beneficia remunerat. Siquando autem multitudine hostili ingruente, operarum labore priuantur ii qui uersantur in agricultura, & acriter uiriliterque instituantur, quia uires corporum & animorum sibi

compararunt, in hostium fines, à quibus arcentur ab opere, impetu facto, (nisi deus auertat) possunt agere prædas, atque sibi alimenta populari. Et plerunque quum bellū infertur, tutius est armis quàm rusticis instrumentis alimentum quærere. Dat & agricultura documentum quî debeamus aliis alii succurrere, & suppeditare quod deest. Cum hominibus enim sunt adeunda bella, & cū hominibus excolenda terra. Si quis agrum bene cultum uelit, operarios impigros & dicto audientes comparare debet. Qui copias agit in hostes, debet hæc moliri, dona ac præmia dare facientibus ea quæ bonos uiros agere par est: in eos animaduvertere, qui flagitiose sceleratèque uiuunt. Nec minus ab agricola operarii, quàm ab imperatore milites hortandi: nec minus bona spe ferui quàm liberi sunt alendi, sed etiam maiore, ut permanere uelint. Ille quidem præclarè, qui artium cæterarum parentem nutricémque dixit agriculturam. Nam quando bene agitur cum ea, omnes aliæ uigent. ubi uerò necessitas coëgit terrā desereri, & incultam manere, propemodum terra marique extinguuntur.

Cap. 10. Quū audisset ista Critobulus, mihi quidem, inquit, uideris Socrates hæc dicere præclarè: considera uerò, & ante omnia mente perpende, esse permulta quæ nemo potest hac in arte præstare. Etenim grandines, pruinæ, glacies interdum, siccitates, imbres immodici, rubigines, & aliæ pestes, frequenter auferunt ea quæ cōsilio diligentiaque probè sunt elaborata: & aliquando pecudes optimè pastas

stas inuasit morbus, ac pessimè necauit. Hæc ut audiit Socrates, Ego quidem, inquit, existimo te scire Critobule deos haud minus rerum rusticarū quàm bellicarū principes esse. Vides, opinor, duces & milites ante bellicas actiones sacris operā dare, & hostiis auspiciis que consulere deos quid agendum sit, quidque non agendum. De rusticis actionibus censes ne minus rem diuinam esse faciendam? Ne dubita uiros bona mente præditos pro fructibus humidis & siccis, pro bobus & equis & ouibus, omnibusque rerum facultatibus, diis immortalibus seruire. Enimvero Socrates hæc pulchrè narras, qui mones impetrata pace deorū nullum nō aggredi negociū, propterea quòd dii non minus pacatis rebus quàm bellicis præfunt. Hæc ita quidem facere conabimur. Tu uerò nobis hinc ad ea quæ quum de œconomia differeres, reliquisti, progredere, & quæ proxima finitimaque sunt, persequere. Nam mihi modò uideor ex omnibus tuis uerbis clarius iam quàm antè perspicere quid faciundū sit ad ea cōsequenda quæ uita desiderat. Quid igitur, inquit Socrates, si primū repetamus omnia de quibus egimus, & inter nos cōuenit? uti, si possimus, eodē modo cætera oratione persequi, & sine controuersia explicare contendamus. Iucundum certè quidem est, inquit Critobulus, ut eos quibus est pecuniæ ratio communis, illam sine cōtrouersia atque dubitatione numerare, sic & nos qui cōmuniter sermones conferimus, ea de quibus est inter nos disputatio, animis consentientibus

explicare. Cēsuiimus igitur, inquit Socrates, œcono-
 miam cuiusdam scientiæ nomen esse. Ea uidebatur,
 qua possunt homines augere domum: domus autem
 idem quod uniuersa possessio. Nomine possessionis
 appellabamus quod ad uitam cuique esset utile. Vti-
 lia reperiiebantur ea quibuscunque sciret aliquis uti.
 Omnes uerò scientias perdiscere posse neminem iu-
 dicabamus, & à ciuitatibus improbari quæ *Βαρβαρικῆς*
 dicuntur artes, propterea quòd eneruare corpora
 uidentur, & animos infringere. Huius euidentissimū
 signum futurum, si quis hostibus in fines irrumpen-
 tibus, utrosque separatim positos agricolas & artifi-
 ces interrogaret, utrum potius esse uideretur, fines
 tueri, an agro relicto mœnia defendere: arbitraba-
 mur, si quis ita referret, eos qui in agro colendo uer-
 santur, plebiscitum rogationemque laturus, ut fines
 tuerentur: artifices uerò, ne prælio dimicarent, sed,
 quod edocti sunt, sine tanto labore & periculo se-
 derent. Iudicauimus honesto bonoque uiro optimā
 & actionem & scientiam esse agriculturam, ex qua
 mortales ad uiuendum necessaria capeffunt. Hæc o-
 peris faciundi ratio cognitu perfacilis, & actu iucū-
 da nobis esse uidebatur, & corporibus non modò
 optimam formam, sed etiam ualetudinem uirésque
 præbere, animis minimè negocium faceffere, amicos
 & ciuitates haudquaquam negligere, uiros ad forti-
 tudinem excitare: quòd extra munitiones omnia ad
 uiuendum necessaria producit, atque ruri laborātes
 alit, propterea genus hoc uitæ in ciuitatibus maximè
 probari,

probari, quia ciues & optimos & beneuolētissimos exhibet reipublicæ. Tum Critobulus, Pulcherri-
mam & optimam iucundissimamq; ab agricultura duci uitam ut credam, fatis superq; mihi uideor adductus. Quod autē dixisti mihi discendas esse rationes & eorum qui sic agrum colūt, ut omnia quibus est opus, abunde capiant ab agricultura: & illorum qui sic elaborant, ut ab ea nihil adiuuentur, utrasque te docente libenter audiā: ut quæ profunt, agamus: quæ obsunt, ne moliamur. Quid igitur, inquit Socrates, si tibi principiō narrem ut olim cum uiro sim congressus qui re uera mihi esse uidebatur in eo genere uirorum, quibus nomen honesti boniq; uiri iure tribuitur? Libenter, inquit Critobulus, audire uelim. nam & ego dignus hoc nomine fieri uehementer cupio. Tibi igitur exponā, inquit Socrates, ut ad illius uenerim contemplationem. Architectos præclaros, fabros excellētes, pictores eximios, statuarios, & generis eius alios artifices circumire, & quas habebāt res egregias, atque multorum iudicio probatas, quantum fatis erat, spectare breuissimo temporis interuallo potui. Ut autem contemplarer eos quibus est hoc grauissimū nomen honestatis atque uirtutis, ac ut obseruarem quibus actionibus mererētur ut hoc nomine uocarentur, cum aliquo tali consuetudinē mihi uehementer animus exoptabat. Ac primū, propterea quòd adiunctum esset honestū bono, quencunq; nouissem honestum uirū, ad eum me conferebam, conabarq; discere sicubi honestum bo-

Cap. 11.

no congruens & coniunctum uiderem. At uerò nō ita res habebat: sed nonnullos qui essent honesta forma corporis, animi summa improbitate præditos esse deprendebar. Itaque statui relicto pulchritudinis aspectu, ad aliquē eorum qui & honesti dicuntur & boni, uenire. Quum igitur ab omnibus uiris & mulieribus, peregrinis & ciuibus, Ischomachum nō honestum modò sed etiā bonū uocari subaudirem, in illius congressum colloquiumq; mihi ueniendum putavi. Itaque uirum in porticu Iouis *ἐν τῷ Διὸς*, id est liberatoris feruatorisq;, sedētem quum uidissem, quia mihi uidebatur ociosus, accessi: & assidens illi, Quid (inquam) Ischomache sedes, uix unquā uacare solitus? Nam per sæpe in foro uideo te aut aliquid agentem, aut non ita multū uacantem. Neq; modò uidisses, inquit, nisi recepissem fore ut hic aliquos operirer hospites. Quandò, inquā, nihil agis tale, quæso te per deos immortales, ubi tempus infumis? quid agis? Ego certè quidē à te discere maximè uolo quibusnā rebus agendis honesti boniq; uiri nomē adeptus sis. Non enim agis uitam domi, nec tui corporis habitus id demonstrat. Arrisit Ischomachus propterea quòd rogassem quibusnam rebus agendis honesti boniq; uiri nomē adeptus esset: ac, uti mihi uisum est, lætior factus, inquit, Sint'ne qui quū de me tecum uerba faciunt, hoc me nomine uocēt, nescio: non enim quisquam (quum me uocant Athenienses in antidosin trierarchiæ aut choregiæ, id est quū ad fortunarum permutationem cum eo qui suis impensis

penfis

penſis triremem ſuſtinere, uel alium ſumptū publicū facere uelit, ſi id recuſem, prouocant) quærit honeſtum bonumq; ſed omnes apertè me nomine patris Iſchomachum uocant. Ego uerò nequaquam domi, quod me rogabas Socrates, commorari ſoleo. Nam quæ domi ſunt, uxor mea ſola facilè adminiſtrare po-
teſt. Ego uerò, inquam, de te fanè libenter audie-
rim, tūne ipſe erudieris uxorem, ut talis eſſet qualis eſſe debet, an à parentibus acceperis iam ſcientem quæ muneris eius eſſent, adminiſtrare. Quid, inquit, ſcientem accepiſſem, quæ nondum decem annos & quinque nata uenit ad me? quum ætate ſuperiore ſub diligenti cuſtodia uixiſſet, ut quamminime multa uideret, perpauca audiret, paucula perquireret. Id'ne tibi laudabile, ſatisque multum uidetur, quòd uenit non ſolùm quæ ſciret accepta lana ueſtem con-
ficere, atque noſſet ut penſa diſtribuantur ancillis, ſed amplius etiam quæ uētri moderari poſſet, opti-
mè cibi potuſq; rationibus inſtituta? id quod mihi nō mediocre uidetur & uiro & fœminæ rudimentum. Tum ego. Quæ ſuperſunt, uxorem Iſchomache do-
cuiſti, ut quæ ad eius functionem pertinent, curare poſſet? Nequaquam uerò, inquit ille. Non antè do-
cui, quàm ſacrū feciſſem, precatus ut ego docere, illa uerò diſcere poſſet id quod utriq; noſtrum maximè conduceret. Vxor igitur, inquā, tecū rem diuinā fe-
cit, eadē quæ tu precata? Maximè, inquit. Multa uo-
uit diis, ut talis eſſet, qualis eſſe deberet. quo ſigno planè monſtrabat haud eſſe neglecturam quæ præ-

Cap. 12.

cepta traderetur. Cui ego, Per deos, inquam, te precor Ischomache, dic mihi cedo, quid eam primū docere cœpisti? Nam lubentius hæc tibi narranti aures dederim, quàm si mihi gymnicum aut equestre certamen pulcherrimum narrares. Ad hæc respondit Ischomachus, Quum iam mihi assueta, ac uelut dormita, manum pateretur, ita ut familiariter colloqui possemus inter nos, illam sic ferè sum percontatus, Dic sodes uxor, nostin' iam qua de causa ego te ceperim, tuiq; te mihi parentes tradiderint? Non enim dubito quin planè intelligas, nō alium defuisse quicum dormire possemus, sed ego quum de me, & tui de te parentes consilium iniremus, quam coiremus optimam domus & liberorum societate, inter puellas ego te delegi: inter eos quos licuit, me tui parentes, ut uidentur, elegerunt. Si quando nobis deus dederit liberos, tunc consilium capiemus, ut quamoptimè instituentur à nobis. Hoc quidem commune bonum, quo non melius ullum & ad opem ferendam, & alendam senectutem consequi possumus. Nunc uerò nobis domus hæc communis est. Omnia mea in commune exhibeo, & tibi uelut ex commentario seu tabulis committo. Tu quoque omnia quæ intulisti bona, in commune deposuisti. Nec ratio conficienda est, uter nostrum plura numero contulerit: sed illud tenendum certò, uter nostrum melius hanc communitatem seruauerit, eum bona pluris æstimanda contulisse. Ad hæc respondit uxor, Quid ego te iuuare possum? Quæ sunt meæ uires? In te posita sunt omnia.

omnia. Mater ostendit munus esse meū, uiuere prudenter, ac temperate. Credo equidē, inquam. nam pater eadē mihi ostendit. Sed prudentis & frugi tum uiri tum mulieris est sic agere, ut quæ parta sunt bona, seruētur, & bene habeant, & alia honesto iustoq; labore quæsitā quamplurima accedant. Quid sentis, inquit, esse mihi faciundum ut rem augeam familiarē? Tum ego, Illa adeò, quæ te posse dii uoluerūt, atque lex comprobauit, quàm potes optimè, facere contendito. Et illa, Quænam sunt? inquit. Ego quidem arbitror, inquam, non esse minimi ducenda, nisi & dux apis in alueo nihili faciūdis laboribus præfecta est. Mihi quidem certè dii sapientissimè uidentur omnia fecisse, sed hoc coniugiū præsertim, quod mas & foemina uocatur, ut etiam ad tuendam communitatem sit in eo summum præsidium: Primum, ne deficerent animalium genera, hoc uinculum maris & foeminæ inter se stirpis causa nexum iugatūque est. Deinde si uelint homines aliquos sibi parare à quibus alantur in senectute, ex hoc iugo producentur qui istud factitent. Præterea uiuendi ratio non ut beluis sic & hominibus est sub dio: tectis scilicet opus est. Ac ut sit illis quod in tectum ferant, necesse est habeant qui in aperto dent operas, & exerceant sub dio labores. Etenim fiunt hæc omnia sub aëre, noualis aratio, semētis, stirpium fatio, pecoris pastiones. Ex his ea suppeditantur quæ sunt ad uiuendum necessaria. Quum fructus generis huius domum fuerint illati, habendus erit qui importata custodiat, &

Cap. 13.

ea faciat, quæ ut rectè fiant, rectum desiderant. Recto opus est liberis infantibus alendis, conficiendis panibus, & cibis ex agri fructu, & item uestibus faciendis è lana. Quum hæc utraque & domestica & externa sint agenda curandaque, deus, ut mihi uideatur, statim ab initio naturam mulieris ad opera curasq; domesticas idoneam fecit. Idem corpus & animum uiri sic condidit, ut tolerantius frigora, æstus, itinera, militiam ferre possent. Illi igitur agenda foris attribuit. Quum uerò mulieri debilius corpus ad illa subeunda produxit, illi res domesticas mandasse mihi uidetur. Quumq; uideret se mulieri ingenuisse & destinasse liberorum infantium educationem, plus illi quàm uiro partitus est amoris infantia. Et quum res importatas seruari, & à muliere custodiri uoluisset, sciretq; non inutilem esse animum timidum ad rerum custodiam, partem metus auctiorem foeminae quàm uiro distribuit. Atque prospiciens ei qui rebus externis daret operam, si à quoquam uiolaretur, opus fore animi uiribus ad se tuendum, impartiuit illi maiorem fortitudinis partem. Quòd autem necesse esset utrūque dare & accipere, communem in utroque memoriam diligentiamque collocauit. Itaq; nescias explicare, uter sexus, uirilís ne, an muliebris, harum rerum plus habeat. Vtrique communem statuit abstinentiam, continentiamque. Et uter illorum melior esset, siue maritus siue uxor, ei dedit facultatem plus illius boni secum auferendi. Quia uerò nec huius nec illius natura ad hæc omnia ob-
eunda

eunda nata est, alter alterius eget ope: ac utilius duorum uinculum fuit: quoniam quæ deficiunt unum, potest alter. Ea nobis, uxor, animaduertenda sunt, quæ utrique nostrum præscripsit deus: nitendumque ut quamoptimè peragamus, ego quæ mihi, tu quæ tibi congruentia sunt. Hæc & lex comprobat, quæ uirum cum muliere coniungit, & non aliter atque deus constituit socios & participes liberorum. Lex etiam demonstrat ea decere, quæ deus utriusque uiribus aptiora fecit. Nam mulieri honestius est manere domi, quàm foris agere, & sub dio uiuere: uiro turpius degere sub tecto, quàm negocia externa curare. Quòd si quis agit præter ea quæ à deo insita sunt, nihil fortasse deos fallit quod improbè & præter ordinè rerum committit, atque pœnã dat, quòd officium negligit suum, uel quòd agit ea quæ facere debet uxor. Videtúrque mihi dux apum tale munus quale mulieris est, à deo præscriptum subire, & domesticis rebus operam dare. Quibus (inquit uxor) muneribus fungitur apum dux, ut in officio mecum debeat cõparari? Confertur, inquã, propterea, quòd manens in alueari, nõ sinit apes ociosas esse, sed quas in agro laborare est necesse, ad opus emittit: & quæ à singulis importantur, cognoscit ac excipit, seruatque quoad necesse fuerit uti. Quum uerò tempus utendi uenit, singulis quod iustum est distribuit. Iis quæ domi fauum texunt, præest, ut is pulchrè celeriterque cõtexatur. Quæ nascitur soboles, ut educetur, sedulo curat. Vbi educata est, & iam sibi noua examina la-

borare possunt, ut coloniã deducit unã cum iis quæ ducem comitantur. Istãne mihi, inquit uxor, erunt faciunda? Erit, inquam, tibi domi manẽdum: & quibus seruis erit externum negocium, illi tibi emittendi: quibus domesticum, imperio tuo cogendi. Quæ domum importantur, excipienda. Quæ statim consumenda fuerint, distribues atque dispensabis. Quæ in usum longiorem relinquẽda, curabis: & custodiæ tradita seruabis: ne quod in annum cõditum est, uno mense consumatur. Quum lanæ fuerint illatæ, dabis operam ut uestes conficiãtur illis quos erit opus uestire. Curabis & frumentum siccum, ut uescentibus salubre iucundumq; sit. Ex iis quæ te curare decet, hoc unũ quidem fortasse uidebitur esse gratissimũ: Vt seruis omnibus si quo sint affecti morbo, curatio adhibeatur, uidendum tibi est. Gratissimum sanè, inquit uxor, si probè curati beneficium agnoscent, & beneuolentiores quàm prius erunt. Illius ego respõsum miratus, hæc addidi: Nõnne mea coniux propter huiusmodi curationes quas apum dux adhibet in alueo, sic eam diligunt apes, ut si deserat, nulla cæterarum relinquendam putet, uerũ sequantur omnes? Tum mihi respondit uxor: Mirum ni facta ducis huius ad te potius quàm ad me pertinent. Nam mea custodia rerum domesticarum, meaq; distributio, ridicula, ut opinor, esse uideatur, nisi tu cures aliquid foris importandũ. Ridicula quoque (dixi ego) mea uideatur importatio, nisi sit qui seruet importata. Vidẽsne qui in dolium perforatũ haurire dicũtur, quàm

quàm miseri sint, utpote qui frustra suscipiant laborem? Sanè, inquit illa, miseri, ærumnosi, calamitosi quæ sunt, id si factitant. Aliæ tibi sunt, inquam, propriæ curæ, nec iniucundæ, ut si quam lanæ tractandæ rudem ceperis ancillam, erudias, tamque scientem reddas, ut in duplum augeatur illius precium. Si curandi penus & ministrandi imperitam quum ceperis, naram fidelémque penuariæ cellæ administram facias, & famulandi rationibus institutam, omni precio dignam possideas. Si frugi & ad rem tuam familiarem utilia seruitia, pro tuo iure præmio dones: si quis seruorū uideatur improbus, eum castiges. Hoc autem mihi iucundissimum fuerit, si me melior esse uideare, me quæ tuum ministrum reddas. Nec est cur uereare, ne quum longius prodierit ætas, minore precio sis apud me: sed tibi persuadeas uelim, quanto diligentius eorum quæ domi cõdita & asseruata fuerint, societatem mihi liberis quæ seruaueris, tanto in ætate grandiore te plus honoris habituram domi. Nam quæ honesta bona quæ sunt, non hominibus in uita uenustate formæ, sed ornamento & decore uirtutis adaugentur. Ischomachus tandem, Talia, inquit, o Socrates meminisse mihi uideor cum ea primùm disputasse. Ischomache nostin', inquam, motam fuisse, tuis quæ uerbis diligentiorè esse factam? Sanè quidem, inquit ille, noui percussam, nec paruo rubore suffusam, quòd mihi nescio quid illa tum petenti dare nõ posset. Ego uerò quum tristitiam concepisse uidissem, Ne grauitè feras, inquam, si quod quæro, exhi-

Cap. 14.

D

bere non potes. Est illa quidem manifesta paupere-
 ries, si quis id cuius indiget, non habet utendum: sed
 tristior indigentia, si quis quod requirit, accipere nō
 potest, quā si ab initio non peteret, eō quōd sibi
 deesse nosset. At uerō nō tu causa mali, sed ego, qui
 nec ordinem rerum digessi, nec ostendi tibi ubinam
 singula essent collocanda, uti cognosceres quo in
 loco poni, quoq; sumi oporteret. Nihil est homini
 tam utile, tamque pulchrum, quā digestus ordo.
 Etenim chorus ex hominibus cōstat: in quo si quisq;
 facit quod ipsi fortuna temere obtulit, turba quæ-
 dā uidetur, & indigesta cōfusio, spectatoribus inui-
 cunda. Quū uerō omnes qui sunt in choro, & factis
 & uocibus utuntur cōpositè, digni sunt qui specten-
 tur audianturque. Exercitus quoq; si manet incom-
 positus, res est turbulentissima, & quæ uidetur ho-
 stibus captu facillima, amicis minimè gloriosa, ac pe-
 nitus inutilis. In turba simul iumentū, peditatus gra-
 uis armaturæ, qui uehunt onera, sarcinas, impedimē-
 ta, miles leuiter armatus, eques, currus: quo pacto fa-
 cient iter, si ita sibi sunt impedimento? si qui lentius
 graditur currentē, currens stantē, currus equitē, asi-
 nus currū, qui fert impedimenta grauē peditatū mo-
 ratur ac impedit? Quōd si committendum sit præliū,
 quī sic confusi dimicabunt? Nam quibus necesse est
 hostium incursum fugere, hi si fugiūt, uel soli prote-
 rere armatos & conculcare possunt. Exercitus ue-
 rō pulchrè dispositus, & ordine collocatus, & ami-
 cis pulcherrimus uidetur, & hostibus propemodum
 inuictus.

inuidus & inexpugnabilis. Quis enim beneuolus haud spectet libenter armaturam grauem frequenti agmine gradientem? Quis non admiretur equites quum ordine composito incitant equos? Quis hostis non terreatur uidens distinctos & aptè collocatos pedites impeditiores, equites, ferentarios, sagittarios, funditores, quum suos quique duces ordine sequuntur? Atque etiam si permulta millia compositè incedunt nō aliter ac quilibet unus uir, omnia quietè moderateq; progrediuntur, propterea quòd semper à tergo locum uacuum subeunt. Triremis instructa ac uiris munita, quam aliam ob causam terribilis est hostibus, aut amicis aspectu iucunda, quàm quòd celeriter & rapidè fertur? Cur qui nauigant, sibi non sunt molesti, nisi quòd ex ordine confident, ex ordine signum dant, ex ordine remis incumbunt, ex ordine ingrediuntur egrediunturq;? Rerum confusio tale quiddam mihi uidetur, quale foret si hordeum, triticum, legumina commisceret agricola, deinde quum uel maza, uel pane, uel obsonio opus esset, tum qui singula depromere, & selectis uti deberet, separare atque seligere cogeretur. Vt in eam rerum perturbationē cadas, nō erit necesse, chara coniuu, si cognoscere uelis exquisitè ut quæ suppetunt bona, disponi & administrari debeant. Et ut facilè sumas quicquid erit opus, & mihi, siquid petam, hilare suggerere possis, locum deligemus capiendis singulis congruentem. Vbi res suo quæq; loco positæ fuerint, ostendemus famulæ administræ: ut quū fue-

rit usus, inde sumat, ac rursus in eodē loco reponat. Ac ita cognoscemus & quæ salua maneant, & quæ desiderantur. Nam locus ipse, quod aberit, id desiderabit: & quod erit curandum ne corrumpatur, oculus inquirens uidebit: cognitioq; loci, ut quamprimū quaq; re possis uti, eam in manum dabit. Pulcherri-
mam quondā & accuratissimā, Socrates, instrumentorum collocationē uisus sum uidere, ingressus spectandi causa Phœnicū nauigium. Equidem permulta in angustissimo uase distincta uidi. Multis enim ligneis instrumentis, multis funibus & eiusmodi rebus appellitur nauis, & soluitur è littore. Multis rebus quæ pendulæ uocantur, eget. Multis in hostilia nauigia machinis est armata. Multa uiris arma circūuehit. Omnia uasa ac instrumenta quibus utuntur homines domi, ad unumquodque conuiuii genus circumfert. Præter hæc omnia referta est oneribus quæ lucri gratia dominus eius uehit. Quæ dico omnia, loco non multo maiore continebantur, quàm qui decem lectulos quadrante mensura capiat. Eaq; sic disposita animaduerti suo quæq; loco, ut sibi non essent impedimento, nec indagatorem desiderarent, nec imparata nec dissoluta sic iacerent, ut moram afferrent si quo illorum primo quoque tempore esset utendum. Ministrum gubernatoris, qui à prora nauis appellatur *πρωεὸς*, ita peritum cuiusq; loci deprehendi, ut absens, ubi singula posita iacerent, & quot essent, tam facilè tam promptè diceret, quàm literis doctus expediret quot in nomine Socratis literæ, & quo

& quo ordine sint constitutæ. Vidi quum hic ipse natus ocium, recenseret omnia quibus in nauigio uti necesse est. Admiratus illius inuestigationem, rogavi quid ageret. Contemplor, inquit, si quid accidat, & instrumentis utendum sit, quomodo sitæ sint res in naui, absit'ne quicquam, sit'ne aliquid malè tractabile. Non enim licet, quum deus in mari tempestatem commouet, nec quod opus est, inquirere: nec quod motu difficile est, exhibere. Irascitur deus & animaduertit in stolidos & incautos: qui si tantum non perdat nihil peccantes in arte nauigandi, eo maxime debent esse contenti. si uerò præclare omnia administrantes seruet, illi magna gratia habenda. Ego igitur quum uidissem hanc diligentiam collocandæ supellectilis, uxori dixi, Si qui uersantur in nauibus paruis & angustiis, quanquam grauiter iactantur, ordinem tamè seruant: quanquam summo timore perterrentur, inueniunt tamè quod sumere necesse est: nos erimus amentes & ignaui, si distinctis singulis thecis & cellis quæ domi latè patèt, si domo in stabili posita solo, nō inuenerimus singulis rebus idoneū & congruentem locum. Quàm pulchrū sit in ordinem digerere instrumentorū supellectilē, quàm facile singulis inuenire locum ubi domi ponātur, quàm sit utile ad unūquodq; tum seruandum tum depro-mendum, iam diximus. Nam pulcher est ordo, quū Cap. 15.
calceamenta, qualiacunq; sint, bene collocata digestaq; sunt. Iucundum est uestes quāuis non ita splendidas, loco distinctas & ordine positas intueri. Iucū-

dúmque sic uidere, stragula, ex ære uasa, ornamenta mensæ, & (quod omnium maximè rideret non uir grauis & honestus, sed scurra leuis & ridiculus) ollas, quas præ se ferre numerosum quiddam, si distinctè sederet & aptè, dicebat. Iam cætera omnia ex ordine collocata, aspectu iucundiora sunt. Vnusquisq; supellectilis ordo, similis est choro. Interuallum medium, quum procul stant ordines singuli, pulchrum apparet: ut chorus qui ducitur in orbem, non ipse modo spectaculum iucundum est, sed illius etiam mediū spacium pulchrum spectantibus est atque splendidū. Hæc si uera sunt quæ dico, licet, inquam, uxor, nullo detrimento, minimo negotio facere periculum. Neque uerò istud ægrè ferendum est, quasi difficile sit inuenire qui locos discet, qui singula distinguere suisq; reddere locis meminerit. Nam scimus decem partium millibus amplius esse toti ciuitati, q̄ nobis: attamen qualemcunq; seruum iusseris aliquid emere tibi, & è foro domum inferre, is nihil hæsitabit, sed quiuis intelligere uidebitur quò sibi sit eundem, ut inde quicquid imperaueris, sumat. Huius quidè non alia causa est, quàm loco descripta rerū collocatio. Si quis autem quærat hominẽ etiam nõnunquã uicissim requirẽtem, sæpenumero laborẽ antè recuset, q̄ optatũ inuenerit. Cuius haud alia causa est, q̄ quòd locus minimè definitus est ubi quisque sit expectandus. Talia de supellectilis ordine & usu memini me cum uxore disputasse. Quid uxor, inquam? Videbatur ne tibi Ischomache libenter audire quæ studiose docebas?

docebas? Quid inquit? Promittebat se esse curaturam. Magna lætitiæ uoluptate perspicuè uidebatur affecta, non aliter atque si ex inopia copiam, ex difficultate facultatem reperisset. Me rogabat, ut quæ admodum dicebam, primo quoq; tempore ordinem constituerẽ. Dic sodes Ischomache, quânam locos & res ei descripsisti? Quânam? Primum mihi uisum est ostendere mulieri uim domus & facultatẽ. Non illa Socrates uariis ædificiis ad uoluptatẽ & ostentationem pertinentibus ornata est, sed tectis eò cõparatis extructa, ut essent quasi uasa rebus condendis longè utilissima. Itaque loca res sibi congruẽtes exposcere uidebantur. Nam thalamus, propterea quòd est in munitiore parte domus, stragula & uasa carissima aduocabat, sicca tecta frumentũ, frigida uinum, illustrata quicquid operis & supellectilis petit lucem. Cœnacula reficiendis hominibus exornata monstrauit, quæ essent æstate frigida, mensibus hybernis calida. Demonstrauit & uniuersam domum meridianaë plagæ & australibus uentis apertam, ut manifestè uideretur hyeme locus apricus, umbrosus æstate. Ostendi quoque gynæcei portam ab andronitide, hoc est ab ea parte domus in qua uiri à mulieribus separati uersantur, balneo esse distinctam, ne quid ex ædibus, quod nõ liceat, exportetur, & ne serui dent operam liberis præter nostram uoluntatem. Nam plerunq; boni quum liberos procrearunt, beneuolentiores sunt: improbi uerò matrimonio cõiuncti, ad dolum malum & occultam fraudem proniores.

Cap. 16.

Hæc ubi tranſegimus, ſic generatim inſtrumentum ſupelleſtilémque diſtinximus. Primùm cœpimus in unum conferre omnia quibus in ſacrificiis utimur. Poſt hæc ornatum muliebrem diebus feſtis comparatum, ueſtemq; uirilem feriis & bello deſtinatam ſeparauimus. Stragula diuiſimus & quæ ad gynæceum pertinerent, & quæ ad locum uirorum quem uocamus andronitidem. Calceamenta muliebria, calceamenta uirilia. Armorum fuit alius ordo, alius inſtrumentorum quæ ad textrinam pertinent, alius eorum quæ ad molédum frumentū, alius ad obſonia, alius ad balneum, alius ad ſubigendam farinam, alius ad menſas. Hæc omnia locis diſcreuimus, & ea quibus ſemper utendum, & ea quæ celebrandis conuiuiis ſeruiunt. Quæ conſumuntur in menſem, ſeparatim ſeiunximus. Bifariam, quæ ratione ſubducta reponebamus in annum, collocauimus. Sic enim minus eſt obſcurum quomodo ad finem exitumq; perducentur. Poſteaquã generatim deſcripſimus omnem rerum quas enumerauimus copiam, ſingulas in congruentes locos portandas curauimus. Poſtea uafa & inſtrumenta quibus utuntur cottidie ſerui, ut quibus panis, obſonium, tela paratur, & ſiquid eſt generis eiufdem, utentibus tradidimus: ac ubi eſſent collocanda, monſtrauimus: iuſſimusq; ut quæ à nobis accepiffent, ea ſalua præſtarét. Ea uerò quibus utimur diebus feſtis, & tractãdis hoſpitibus, & iis rebus agendis quæ longo tẽpore intermittuntur, ancillæ tradidimus ei cuius eſſet cuſtodiédi promendiq;

mendique munus: atque demonstratis locis, numeratis omnibus, & in tabulas relatis, illi iussimus ut unumquodq; daret ei cui dari oporteret: & cui quid dedisset, memoria teneret, ac illud receptum eò restitueret unde cepisset. Huic dispensationi inito cōsilio præfecimus eam quæ temperantissima nobis esse uidebatur, & uentri, uino, somno, ueneri minimè dedita: quæ præterea firmissima esset memoria, ac prouideret ne quod à nobis negligens malum caperet, uideretque ut nobis aliquid gratificans, dignum precium ferret. Docebamus eam bono erga nos esse animo oportere. Nam siquãdo lætitia frueremur, illi nobiscū fore communem pollicebamur. si quid triste molestūque accideret, in partem uocabamus. Docebamus & rei familiaris curam magno studio suscipere, & augere nobiscum domū, utpote cui cognoscendi & agnoscendi potestatem faciebamus, & res prosperas cōmunes fore promittebamus: inducebamusque mulieri iustitiã, quã digniore loco iustos quàm iniustos statueremus, & bonos maiore cū peculio & libertate uiuere apud nos, quàm improbos, ostenderemus. Eam tandē loco præficiebamus. His rebus omnibus constitutis, uxori dicebam, nihil hæc omnia profutura, nisi diligēter curet ipsa ut cuique suus permaneat ordo. Eamque docebam, in ciuitatibus quæ bonis legibus administrantur, haud satis uideri ciuibus si leges præclaras scripserint, sed & legum custodes ab iis legi, qui speculantur & obseruant, & quem uident iura legitima seruantem,

laudant: quem præter leges agentem, plectunt. Leges igitur ferre, & domesticis legibus custodiendis uxorem præesse iubebam: ac, quum ita cæsuisset, recensere supellectilem, & inspicere an bene singulæ partes haberent, haud secus atque præsidii caput recenset custodias, atq; rationes officii reposcit, ac ueluti Senatus ille cui βουλὴ id est consilium nomen est, in equos & equites inquirat. Hortabar ut quasi regina laude & honore cumularet merentem, quantum præsens sineret potestas: conuicio & pœna afficeret illum, quem uituperari castigarique opus esset. Docebam quoque nihil esse cur molestè ferret, si ipsi plura quàm seruis de re familiari tuenda negocia cõmitterem. Equidem ostendebam fortunas heriles ad seruos tantum pertinere, quantum interest illorum reddere, administrare, custodire: nemini illorum, cui non dederit dominus, uti licere. Omnia domini esse: illum, quum uelit, omnibus uti posse. Ad quem igitur rebus saluis maximum cõmodum, perditis summum detrimentum perueniret, illi curam diligentiamque maximè congruere dicebam. Quid Ischomache, inquam, hæc ut audiuit uxor, quæ tibi monenti iubentique paruit? Quid? inquit, Illa respondit me non rectè sentire, si quum docerem bona parua diligenter esse curanda, putarè me dura ac molesta præcipere. Durius existimandum, si se nulla rerum suarum cura teneri iuberem, quàm si propria curare bona imperio meo cogatur. Natura comparatum, ut quemadmodum iucundius est mulieri sapienti curare

liberos

liberos quàm negligere, sic & illi suauius sit rerum facultates, quæ propterea quòd propriæ sunt, delectant, administrare diligenter, quàm per incuriam postmittere. Ego quum audissem, inquit Socrates, hæc illi respōdisse mulierem, dixi, Ita propitiam uolo mihi Iunonem Ischomache, uirilem mulieris mentem prædicas. Alia quidem, inquit Ischomachus, ab illius animi magnitudine profecta tibi narrare uolo: quæ quum semel audisset à me, probauit, ac cōtinuò morem gessit. Ego autem, Quæ nã? cedo: Nam mihi multo iucundius est uiuæ mulieris audire uirtutem, quàm si Zeuxis egregiè pictam lineamentisque pulchris efformatam ostenderet. Hinc Ischomachus: Cap. 17. Ego quidem quum illam quondam uidissem multo psimmithio, id est cerussa, ut candidior quàm esset, esse uideretur, illitam fricatamque, multoque herbæ succo cui nomen est enchusæ, suffusam, uti supra ueritatem rubor appareret, altosque calceos habentem, quò uideretur procerior quàm natura tulerat: Dic, inquam, coniux, iudicaris ne me fidelem magis & amore dignum bonorū socium, si facultates & fortunas meas ostenderem ut sunt, nec iactatione insolens plura mihi esse bona prædicarem quàm sunt, nec aliquid te rerum mearum celarem, quàm si te fallere cōtenderem, diceremque me plura possidere quàm possideo, & ostentarem argentum adulterinum, atque explicarē tibi monilia ligno subiecto fucata, & uestes purpureas deflorescentes dicerem esse ueras? Continuò uerbis subsecuta, Bona uerba quæso, in-

quit, ne tu talis esto. Non enim si ita te comparares, ex animo diligere possem. Nónne, inquam, conuenimus ut corpora inter nos communicaremus? Ait, inquit. Vtrum igitur uiderer in societate corporis amabilior esse, si adhibita cura corpus meum conarer præstare tibi sanum atque robustum, & iccirco uero & bono colore suffusum, quàm si minio delibutus, oculis pigmêto quod *αιδρεικελον* uocatur, subunctis, meipsum ostentarem, te in hac societate uitæ fallerem, minium loco mei coloris uidendum tangendumque præberem? Ego, inquit illa, nec minium libentius tangerem, quàm te: nec illitum pigmentum & oculos subunctos maiore cum uoluptate uiderem, quàm uerum coloré, quàm tuos oculos aut alios bona ualetudine uigentes. Me quoque uxor, inquit Ischomachus, existima nec cerussæ nec enchusæ colore magis quàm tuo delectari: sed quæadmodum dii immortales equos equis, boues bobus, oues ouibus iucundissimas esse uoluerunt, sic & homines hominis corpus sine ullo fucò purum, suauissimum esse putât. Fucus & istæ fallaciæ externos quodammodo sine reprehensione decipere possent: eos uerò qui semper unà uersantur, deprehendi necesse est si inter se fallere conentur. Aut enim quum surgunt è lectulo, priusquam se pararint deprehenduntur, aut à sudore patefiunt, aut à lachrymis indicantur, aut quum lauantur, ueritas apparet. Tum ego, Quid per deos ad hæc respondit? Quid? inquit ille: Nihil unquam tale postea attentauit, nitidam uerò &

& decenter ornatam se ostēdere conata. Et me adeò rogauit si quod dare consilium possē, & efficere ut non solūm pulchra uideretur, sed etiam re uera talis esset. Ego quidem hoc illi dedi consilium, ne seruili more semper confidēret, sed diis exoratis contendere, uti dominam decet, ancillam telæ præfectā, quod melius nossēt, edocere: quod deterius, ab ea discere: obseruare pistorem: adesse famulæ cui promēdi munus esset, aliquid metienti: circumferri, & perspicere suone quæque loco iacerent. In his enim diligentia simul & deambulatio esse mihi uidebatur. Dixique salubrem esse corporis exercitationem, tingere, lauare, farinam subigere, uestes & stragula excutere & componere. eam quæ sic exercetur, iucūdiore sentire cibos, integriore esse ualetudine, uero colore florentiorem uideri, illius aspectum iucundiorem esse, & excitare intuentem, quum de lautiore munditia, & ornatu uenustiore cum ministra contendit, maximè quum libens obsequitur, nō ut ancilla coacta subministrat. Quæ uerò semper desident, & immodicè graues esse uolunt: inter splendidè uestitas, fallacique pigmento abutentes, sese accusandas offerunt. Nunc certò scias uelim Socrates, uxor instituta meis rationibus ita uiuit, ut illi tradidi præcepta, utque nūc tibi narro. Inde progressus, Ischomache, inquam, satis mihi uideor priore loco res uxoris audisse, quæ sunt utriusq; nostrum laude dignissimæ. iam tuas expone, ut & tu uoluptatem capias ex eorum narratione, quæ faciunt ut bene audias ab

omnibus: & ego ubi res omneis honesti bonique uiri exaudiero didiceróque, si forte discere possim, habeam tibi magnam gratiam, acceptúmque beneficiúm agnoscam. Me deus amet, inquit Ischomachus, quæ facio, tibi Socrates exponam libenter, ut si quid tibi perperam facere uideor, me componas, & reddas aptiorem. Quónam, inquam, iure te componam, congruentiorémque reddam, uirum honestum bonúmque factum? Id'ne ego possim, qui res nugatorias fabuláque effutire, & aerem metiri uideor, & (quod extremæ dementiæ crimen uidetur) pauper appello? Nec mediocriter Ischomache sollicitaret animúm meum & angeret hoc inopiæ crimen, nisi paucis his diebus equo Niciæ peregrini obuius fuissém, uidissémq; plures qui spectandi causa sequebátur. Quum adessent qui multis eum uerbis laudarent, ego quidem admotus equisonem rogavi an equus ille multas haberet opum facultates. Ille cõiectis in me oculis, quasi dementem & insanum, qui sic rogarem, Quo pacto, inquit, essent equo diuitiæ? Hoc modo respirare cœpi, animóque recreari, quòd audissém equum pauperem, si naturæ beneficio bona præditus esset anima, bonum fieri licere. Sic enim licet & mihi esse bono. Narra planè quid agas, & tuas actiones omneis expone, ut si possim discere auscultans,

” ego te cras exorsus imitari contendam. Etenim lætus est dies & foelix, quo uirtus incipit exerceri. Ludis Socrates, inquit Ischomachus. Ego tamen exponam tibi quæ molior, quoad possim studens agédo

transfigere

transfigere uitam. Quū didicisse mihi uiderer deos Cap. 18.
 hominibus rei bene gerendæ potestatem non dedisse sine cognitione rerum gerendarum, & perficiundi quod opus est, diligētia, prudentibus uerò, & rem diligenter administrātibus, aliis prosperitatem commoditatēque dare, aliis negare: his rebus adductus equidem deos colere cœpi, ac precibus impetrare contendi, & hodie contēdo, ut prosperam mihi ualitudinem, uirēsque corporis tribuant, honorem in ciuitate, beneuolentiam in animis amicorum, salutē non inhonestam in belli periculo, incrementum sine crimine in re familiari. Hæc ego quum audiissem, Curæ'ne, inquam, tibi sunt Ischomache rationes ditescendi? Laborāsne quò sis diues, & multis opibus auctus, multas, si diligenter omnia curare uelis, molestias patiare? Maximè, inquit ille, mihi curæ sunt quæ rogas. Nam mihi iucundum suauēque est magnificè deos ornare: & amicos, siquid opus, adiutare: & urbem per me nō esse rebus inornatam. Hic ego, Quæ narras Ischomache, certè quidem præclara sunt, ac præpotentis animi uiro digna. Nam quū fiat aliter? Quum multi sint homines qui uiuere nō possunt quin egeant, & ab aliis auxilium petāt, multi secum præclarè agi putent, & acquiescant, si quod satis est, sibi ipsi suppeditare possint: ii qui domum suam non regere solum queunt, uerumetiam rem tueri qua & urbem decorent, & amicos subleuent, nōne uiri sublimes & præpotentes sunt habendi? Atenim ego & imperita multitudo hoc genus ho-

minū laudare possumus. Tu uerò Ischomache per-
 ge narrare quæ cœpisti, quomodo ualetudinem cu-
 res, ut robur corporis firmes, quo pacto liceat tibi
 uitare belli pericula, quū rei familiari des operā, qui-
 būsque modis augeas domum. postea conquiescam,
 hæc audiisse contentus. Hæc, ut mihi uidetur, inquit
 Ischomachus, consequentia sunt omnia. Nam quum
 satis alimenti suppetit homini, & quantum sat est,
 tantum esse potest: si iusto labore exerceatur, eum
 facilius diutiūsque ualetudinem seruare posse existi-
 mo. Elaboranti uires magis accrescunt. Exercenti
 res bellicas, salus honestior. Adhibenti curam tem-
 pestiuam, non molli desidia lāguenti, par est rem fa-
 miliarē magis ac magis increfcere. Quod ais, inquā,
 eum qui elaborat, qui diligentiam adhibet, qui se ex-
 ercet, plura bona comparare, sequor Ischomache, &
 ad eum finem assensu progredior. Hæc uerò libens
 audiam, quo labore sit opus ad bonam ualetudinē,
 uirēsque firmandas, ut exerceas arma, quibus modis
 fortunas augere contendas, ut & amicos adiutare, &
 urbem confirmare possis. Ego quidem, inquit, tum
 è lectulo surgere consueui, quum domi iam quem-
 piā deprehēdo, & egentem opera mea uideo. Quòd
 si qua mihi sunt in urbe negocia, prodeo, & in illis
 conficiendis hac utor deambulatione. Si in urbe ni-
 hil est quod agam necessariò, puer antecedit, & rus
 equum ducit: ego uerò quasi deambulans iter in
 agrum facio: ac ita melius fortasse corpus exerceo,
 quàm si in arena athletarū deambularem. Quum in
 agrum

agrū perueni, si qui mihi sint qui aut arbores ferant, aut noualibus dent operam, aut semen spargant, aut fructum apportent, eorum labores inspicio: quā fiant opera quæq; perpendo. si quid habeo melius quàm quod adest, ad illud opus dirigo, & aptius rem cōpono. Postea insidēs equo, frequenter cursus & recursus bellicis & necessariis simillimos inire, nec obliquo nec aduerso, nec fossæ nec riuo parcere cōsueui. Curo tamen, quoad possum, ne quum facit hæc, claudus fiat equus. Puer excipit illum, domumq; abducit, id ex agro secum ferens in urbem, quod nobis opus est. Ego uerò ubi nūc pedetētim nunc cursim domū reuersus sum, loto curatoq; corpore prandeo, tantumq; alimenti sumo, ut neq; uacuus neq; nimiū plenus exigere diem possim. Tūc ego, Ita uolo mihi propitiā Iunonē, ut quæ facis Ischomache, mihi probantur ac placēt. Nam tempore eodem rebus uti & ad ualetudinē & ad uires cōparatis, & exercitatione militari, & amplificandi patrimonii cura teneri, res admiratione plenæ mihi uidentur. Atq; adeò singula istorum curare te diligēter, argumenta firma demonstrant. Nā ferè semper esse te, diis iuuātibus, & bona ualetudine, & firmo robore uidemus: ac inter optimos equites & ditissimos ciues numerari scimus. Hæc, inquit, tametsi facio, plures tamen me grauius calumniātur. Tu fortasse dicturū putabas, me à pluribus honestum bonumq; dici. Imò uerò, inquam, Cap. 19. rogaturus eram, idne tibi curæ esset, aliquid dicendo posse, & sustinere ex aduerso dicentem, siquādo

E

opus esset altercatione. Non tibi quidem uideor (inquit) meditari quomodo causam ueluti reus dicam, quippe qui nemini iniuriam facio, multis pro uiribus beneficium do. Nec existimas, credo, me in accusandis hominibus exerceri: quanquam scio qui priuatim multis afferunt iniuriã, quique ciuitati nocent, nemini beneficium tribuunt. At hoc etiam mihi ostende quæso Ischomache, exerceasne te in eiusmodi rebus explicandis? Non, inquit, desino sic exerceri, & explicare quod sentio. Aut enim quum audio feruum uel accusantem uel defendentẽ, refellere cõtendo: aut aliquẽ apud amicos uel obiurgo, uel cõtendo: aut ex compromisso inter amicos litem dirimo, nitorq; docere quanto melius sit ac utilius eos amicitia iungi: aut militum duci adsumus, & hostes redarguimus: aut quempiam defendimus, si criminis iniuria postulatur: aut accusamus alius alium, si quis immeritò mulctatur. Ac sæpenumero quum deliberramus, quæ perficere cupimus, ea laudamus: quæ uerò efficere nolumus, illa uituperamus. Iã uerò ô Socrates sæpe in ius uocatus sum præscripta iudicii forma, quo me supplicio quã ue mulcta affici oporteret. A quo? dic inquam Ischomache. hoc quidem nesciebam. Ab uxore, inquit. Quinam contendis? Quum uera dicere contingit, æquitate summa. Quum autẽ falsa, rationẽ deteriorẽ ô Socrates, ita me deus amet, haud possum reddere meliorem. Tum ego, Nõ potes forsan Ischomache perficere ut falsum sit uerũ. At ego iam non sum tibi impedimento quò minus abeas.

abeas si uelis. Nequaquam uerò, inquit. Equidē non antè discedam, quàm diuissum sit omnino conciliū. Certè, inquam. Nam diligenter obseruas ne cognomē illud quo uir honestus bonusq; uocaris, amittas. Nunc enim, quum tibi fortasse multa sint negocia quæ curam diligentiamq; tuā desiderant, quia tamen cum hospitibus pactus es te expectaturū, ne uiolata fide decipias, illos opperiris. At uerò, inquit, nec illa quæ narras, mihi curæ non sunt. sunt in agris qui mea negocia procurāt. An Ischomache quum scis tibi opus esse uillico procuratore, si noris quo in loco sit uir qui probè munus illud obire possit, illum emere cōtendis, nō aliter quàm quum eges architecto, sicubi peritum uideas, illum comparare conaris: an ipse doces tuos procuratores? Ipse quidem certè docere conor. Etenim quisquis futurus est idoneus qui me absente res meas curet, quid aliud eum scire opus est quàm quæ scio? Nā si idoneus sum qui operibus præsim, aliū sanè quæ ipse teneo, docere poterō. Primum igitur, inquam, tibi tuisq; beneuolus esse debet, si in tuū locū suffectus, omnia præsens satis cōmodè curaturus est. Nā sine beneuolentia quis est usus qualiscunq; prudentiæ scientiæq; procuratoris? Nullus planè, inquit. At enim primum docere, mihi meisq; bene uelle, contēdo. Quo pacto per deos tibi tuisque bene uelle doces quencunq; uis? Id assequor beneficio dato, si cuius boni copiā dii nobis tribuāt. Ain' tu, eos qui tuis rebus fruuntur, esse beneuolos, & tibi benefacere uelle? Hoc ô Socrates optimum

Cap. 20.

esse uideo beneuolentiæ instrumētum. Si tibi sit beneuolus, Ischomache, iccircone idoneus erit qui res tuas procuret? Nōne uides quū homines, penè dicam omnes, sint sibi ipsi beneuoli, tamen esse multos qui curare nolunt ut assequantur ea quæ sibi uolunt esse bona? At certè (inquit) quum tales constituere uolo procuratores, curam atque diligentiam adhibere doceo. Quonam modo per deos immortales? Hoc ego quidem nullo modo tradi posse existimabam, credebámque neminem consequi posse docendo, ut alium faceret administrum diligentem. Nec istud quidem fieri potest, inquit, ut sic omnes deinceps quis docendo curatores efficiat diligentes. Quos, inquam, facere licet? illos designa mihi planissime. Primùm, inquit, haud possis intemperantes uini, sedulitate ac diligentia donare. Ebrietas enim inducit obliuionem rerum omnium quas agere oportebat. Tum ego, Soline ebriosi diligentes studiosiq; curatores esse non possunt, an & alii quidã? Ad hæc Ischomachus, Næ sunt alii, ut somniculosi. Nec enim dominus ipse dormiens, quæ opus est, efficere, nec aliis diligentiam præstare poterit. Quid igitur, inquam? Istine soli nobis erunt qui hanc diligentiam minimè poterunt edoceri, an etiam præter hos alii quidam? Mihi quidem, inquit, uidentur ii qui insano tenentur amore rerum uenerarum, sic institui non posse, ut aliud magis quàm suam uoluptatē curent. Nec enim facilè reperias aut spem aut curam iucundiozem, quàm quæ pertinet ad amorum uoluptatem.

ptatem. Nec uerò quum instet res agenda, supplicium grauius inuenire promptum est, quàm amorum congressione prohiberi. Non igitur contendo ut eorum quos noueris eiusmodi, quempiam rebus tuis curandis præficias. Quid? ii qui quæstus amore capiuntur, nulló ne modo operum rusticorum curam doceri possunt? Num tibi uidentur indociles? Haudquaquam profecto, inquit Ischomachus, sed perquam dociles. Hoc solum docēdi sunt, quæstuosam esse diligentiam. Cæteros, inquam, si se ab iis quæ iubes, abstinent, & quæstum mediocriter amāt, quî doces ut uis, rebus curandis incumbere? Admodum simpliciter & apertè, o Socrates. Nam si diligentiam adhibere, & ardere uideã, laudo, & illis honorem tribuere contendo. si negligentes animaduerto, dicere conor ac facere quæ mordebunt eos.

Perge Ischomache, & à sermone quem de tradē- Cap. 21.
da cura atque diligentia habuisti, digressus, hoc mihi de erudiendo planum facito, possit'ne qui solutus est ipse ac negligens, alios efficere diligentes? Nihilomagis (inquit) quàm rudis musicæ, reliquos musicam docere. Difficile est, quum præceptor improbè docet, eum facere ut auditor probè discat: & quum torporem indiligentiãque sequendam dominus ostēdit, haud facile est seruum fieri diligentem. Ut breuiter dicam, improbi domini seruos probos & frugi non memini me nouisse, probi uerò improbos iam cognoui, non tamen qui nihil damni fecerint. Quòd si quis aliorum uelit auferre languorẽ, ac uere

diligentiam, is opera inspicere & exigere debet, & auctori bene confectorum gratiam referre, cessatori dignum supplicium non differre. Præclara mihi uidetur illa barbari cuiusdam responsio, quum rex equum bonum nactus esset, ac illum pinguem quâ-primum efficere uolens, interrogasset unum ex iis qui equos alendi periti uidebãtur, quid equum pinguem faceret celerrimè, Oculus domini, inquit. Sic & alia mihi uidetur oculus domini pulchra atque bona maximè reddere. Quum magnopere persuaseris alicui diligenter esse curanda quæ uelis, isne iam idoneus erit qui tua procuret: an & aliud ei discendum, si idoneus procurator est futurus? Sanè, inquit. Nam præterea reliquum est cognoscere quid agendum sit, & quando, & quomodo. Alioqui si tollas hæc, qui maior procuratoris usus, quàm medici qui operam daret ægrotanti, uiferet illum mane & uesperis, quid adhibendum faciundumue esset, ignoraret. Si, inquam, didicerit quomodo sint opera faciunda, aliudne deerit illi, an iam perfectus is erit tibi procurator? Discendum est (opinor) quî operariis debeat imperare. An igitur & tu doces uillicos procuratores ut apti sint ad imperandum? Ego quidem, inquit, enitor & contendo. Quinam per deos, inquã, sic instituis ut hominibus imperare possint? Tū Ischomachus, Admodum ridiculè & ineptè. Itaque forte ridebis, hoc si audias. Cui ego, Nō est ea res digna risu. Quisquis enim peritos imperandi facere, idem sine dubitatione docere potest alios ut herili fungantur

fungatur imperio. Quicumq; uerò dignos qui domi-
nentur, efficere nouit, nouit & institucere reges. Nō
igitur ridiculus, sed magna laude dignus ille mihi ui-
detur, qui id facere potest. Ad hęc Ischomachus, Cę-
tera igitur animalia ex duabus his rebus obtēperare
discunt: pœna, quum recusant imperium: beneficio,
quū libenter seruiunt. E qui teneris annis domitori-
bus parēre discunt, quum morem gerētibus aliquid
suaue iucundumq; præbetur: excutientibus iugum,
molestia exhibetur, quoad uolūtati domitoris obe-
dierint. Et catuli quanquam mentis acumine & lin-
gua multo hominibus inferiores sunt, ut rationis at-
que sermonis expertes, circuncurrere tamen, natate,
saltare, & alia multa discere eodē modo coguntur, si
quū parēt, aliquid sibi necessariū capiāt: quū cessant,
& iussa non facessunt, puniantur. Homines obediē-
tiores efficere possis, si ratione & sermone demon-
stres illis utile esse parēre. Seruos autē ut parēre do-
ceantur, facilē pellicit ea quæ bestiis uidetur adhi-
benda disciplina. Nam si illorum uentri, quum desi-
derio tenentur, indulgeas & gratificeris, perficies
ut multa conficiant. Quæ uerò naturæ sitiunt ho-
norem, laudibus excitantur. Laudis enim fame & siti
nō minus quædam laborāt, quàm aliæ cibi potusq;.
Hęc igitur, quæ quum ipse facio, obedientioribus
ut opinor hominibus utor, docens eos quos præfi-
cere uolo procuratores, illis adiumenta imperandi
fero. Quasque uestes & quæ calceamenta operas à
me capere necesse est, non omnia paria, sed alia de-

teriora, alia meliora conficio: ut meliorem melioribus exornem, deteriori deteriora tribuam. Nã bonis haud mediocriter animus remitti frangique mihi uidetur, quum uident opera à se perfecta, atque illos qui parem capiunt mercedem, neque laborare, neque quum opus est, periclitari uelle. Itaque & ipse meliores ac diligentiores pluris facio, quam qui paria quouis modo cum deterioribus capiant: & procuratores quos optima dignissimis dedisse uideo, laudo. Quod si quẽ uideã aut adulationibus aut alia quadã inutili gratia cæteris anteponi, non leuiter fero, sed eum qui præfert, obiurgo, & quoad possum doceo non esse utile rationibus eius id facere. Quum quis iam factus erit idoneus qui imperet, ac dicto audientes reddat ministros, eum ne putas Ischomache uillicum perfectum, an etiam ei cui insunt ea quæ numerasti, aliud quidpiam deest? Sanè, inquit, nempe ut abstineat se à rebus domini, & nihil furetur. Nam si qui fructus administrat, sic eos audeat amoliri, ut ne relinquat quidem unde faciundis operibus impensæ fiant, quid illo curante proderit arare? An & hanc iustitiam tradendam suscipis? Maximè, inquit Ischomachus. Non omnes equidem sic cõparatos inuenio, ut huic doctrinæ subauscultent. Atqui & ex Dracontis legibus quædã, & ex Solonis nonnulla excipiens, inducere seruos in iustitiam cõtendo. Hi quidem uiri multas leges de iustitia quæ ad hanc rationem docendi ministri pertinet, tulisse mihi uidentur. Est enim caput scriptum de puniendis fur-

tis

tis, & de uinciendo fure in scelere deprehenso, & de necandis iis qui aggrediuntur, atque uim afferunt. Perspicuum quidem hæc eos scripsisse quòd turpem quæstū maleficis inutilem esse uellent. Ego igitur ex illis aliqua, & è legibus Regiis alia decerpta quū profero, seruos in administrādis rebus iustitiam seruare doceo. Illæ quidem solūm pœnæ sunt maleficis, Regiæ uerò non solum animaduertūt in eos qui iura uiolant, sed etiam iustos præmio donant. Itaque multi qui lucrum sectantur, quum uident iustos iniustis fieri ditiores, libèter permanēt infontes. Quos autem sentio tametsi beneficium capiunt, tamē eni rem per iniuriam subtrahere atque furari, eos ut insanabili auaritia iam captos, usu rerum mearum priuo. Quos uerò nouerim mentem ad iustitiam erigere, & eius amore pellici, non modò ut illius beneficio rem augeant, sed etiam uti meis laudibus ornentur, illis iam non aliter atque liberis utor: nec opes solūm, sed & honores ut & honestis & bonis exhibeo. Hoc enim mihi cupidus honoris auaro præstantior uidetur, quòd laudis honorisq; caussa, quū opus est, laborare, & periculum adire, lucrisque turpibus abstinere uult. Enimuero quum persuaseris alicui tuorum ut tibi sit beueuolus, & sic induxeris ipsius animum, ut ea perficienda curet quæ scit esse comoda: quum præterea comparaueris illi sciētiam, ut quæ fiunt opera, sint utilissima: deinde quum dignū qui præsit effeceris, & tandem iustitia ac uirtute formaueris, ut fructus qui percipiūtur è terra, suo tem-

Cap. 22.

pore tibi demonstret atque reddat uberrimos, haud secus ac tibi ipse faceres: non iam rogabo taline seruo quicquam etiam desit. Nam procurator eiusmodi magni iam mihi faciendus uidetur. Illud tamen Ischomache, quod oratione percurrimus celerrime, ne relinquant. Quod istuc? inquit: Siquis disceret quomodo quæque faciunda essent, id esse maximum dicebas. Alioqui nihil hominis curam prodesse confirmabas, nisi sciret quæ facere opus esset, & quomodo. Tum Ischomachus: Me iubes, inquit, o Socrates, agriculturam ipsam docere. Ea quidem est, ut iam dixi, quæ scientibus opes, ignorantibus multos labores & inopiam uictus affert. Nunc igitur artis huius audies in nos benignitatem. Quum sit utilissima, atque tractatu iucundissima, quum perhonestata sit, & diis & hominibus oppidò grata, præterea captu facillima, eaque benigna generosaque est? Nam generosa uocamus animalia, quæ quum pulchra, magna utiliaque sint, erga hominum genus sunt mansueta. Hoc Ischomache satis didicisse uideor, te docete quemadmodum sit docendus uillicus procurator. Ut enim dixeris illum tibi reddere beneuolum, diligentem, imperandi peritum, iustum, didici. Quòd uerò confirmasti eum qui rectè curaturus est agriculturam, discere oportere quæ & quomodo & quando facienda sint opera, hoc equidem mihi uideor celerius oratione percurrisse. Ut si dixisses literas ei tenendas qui uerba scripturus esset, & scripta lecturus, ut hæc ad meas aures peruenissent, literas esse tenendas audissem: hoc autem

*hoc est, uideor
ista celerius per-
currisse te lo-
quente.*

tem

tem cognito, nihilo magis opinor literas scire: haud secus & nunc adductus sum facile ut credere tenendam esse agricolendi rationem ab eo qui recte curaturus est illam: quod etsi noui, nihilo tamen magis intelligo quo fit ager modo colendus. Quod si mihi quamprimum uiderer agricola, similis essem circunuolitati medico, qui uisit ægrotos, quid illis profit ignorat. Itaque si non sim talis, edoce me agriculturæ munus & opera. Enimvero, inquit Ischomachus, non quemadmodum cæteræ artes, quas qui discunt, multum temporis illis tribuere coguntur antequam uictum suo labore parare possint, ita captu difficilis est agricultura, sed partim qui dant operas, intuens, partim subaudiens, illam breui scies, sic ut & alium si uelis edocere possis. Non tibi uenit in mentem, credo, quantum scias illius artis. Etenim cæteri artifices summas artis cuiusque commoditates opportunitatesque celant: in agricolis qui optimè ferit arbores, maximè lætaretur si quis eum spectaret. qui optimè seminat, eodem modo. quodque pulchrè factum uideres, non te celaret, id qua ratione fecisset, si rogares. Sic & mores uerè ingenuos iis dare uidetur agricultura, qui cum ipsa uersantur. Ad hæc ego, Exordium præclarum, & quod eum qui audierit, à percunctatione non auertat. Tu, quoniam discere perhonestum est, ea de re multo magis eam mihi uerbis explica. Non enim turpe tibi est facilia docere, mihi uerò longè turpissimum nescire, præsertim quæ sunt cum utilitate coniuncta. Primum igitur, inquit, hoc tibi de-

monstrare uolo non esse difficile, quòd ex multis rebus ac uariis agriculturam contineri dicunt ii qui oratione diligentissimè persequuntur illã, re uera minimè exercent. Aiunt eum qui rectè culturus est agrum, primò terræ ingenium cognoscere oportere. Rectè, inquam. Nam qui non uidit quid terra ferre possit: is quod semen spargere, quas ue stirpes ferere debeat, haud uidebit. Itaque si ignotum solum arare uelimus ô Socrates: quid ferre queat, quid nequeat, ex fructibus arboribusq; cognoscendum. Posteaquã enim periculum fecerit & cognouerit aliquis, nihil iam prodest bellare cum diis: quia si qua re opus esset ei qui uel femine uel stirpe compleret agrum, nõ magis ex eo perciperet fructus necessarios, quàm si committeret id quod non inuitus produceret aleretq;. Quòd si per segnitiem dominorum uim suam terra non possit ostendere, sæpe licet ex loco finitimo certiozem fieri, aut ab homine uicino subaudire, quæ sit illi natura. Nam quãuis sit inculta, suam tamen ostèdit naturam. Quæ stirpes agresteis lætas & uberes gignit, ea si curetur, potest & mites fructus eosq; lætos producere. Sic ingenium terræ perspici potest uel ab eo cui non ita magnus est usus agriculturæ. Satis iam mihi uideor Ischomache spei & fiducia concepisse, non esse cur ab agricultura me abstinere ueritus ne terræ naturam deprehendere non possim. Etenim piscatores mihi ueniunt in mentem, qui quum dent operam mari, nec sint in eo loco positi unde spectent arua, nec lentè ferantur, sed unà prætercurrant

*.i. non uberiorẽ
fructũ perciperet
ea serens
quæ recusat ad-
ger, quàm si com-
mitteret ea quæ
ferre potest.*

prætercurrant agros, tamen quum uident fructus in agro, non dubitat de illo ferre iudicium, qui bonus, qui malus, sed hunc improbant, illum uerò laudant. Illos quidem uideo hac ratione adductos permulta de terra foecunda peritissimis agriculturæ explicare. Vnde uis igitur, Socrates, incipiam tibi meam de hac arte exponere sententiam? Scio me tibi iam permulta scienti dicturum de agri colendi ratione. Illud equidem, inquam, libenter addiscam, (est enim maximè sapientis uiri) quonam modo, si cupiam, terram subigens, hordei & tritici magnam uim percipiam. Cap. 23. Non istin' agrum noualem sementi parandum? Noui quidem. An igitur hybernis mensibus incipiemus arare terram? At lutulentus erit ager. Aestate ne arandum censes? Durities erit impedimento quò minus aruum iugo moueri possit. Dicendum fortassis uere hoc opus inchoandum. Par est, inquam, terram maximè fundere quæ tum mouetur. Et herbam subuersam, inquit, tum iam agro dari pro stercore, atque sic fructum ferri, uti nascatur. Existimo quidem certè: nec id nosse difficile est, si noualis ager ferax est futurus, eum runcari, euulsa syluescente materia purgari, quam maximè excoqui sole debere. Hæc ita fieri oportere mihi quoque uidetur, inquam. Tunc, inquit, hæc aliter commodius fieri putas, quàm si quis æstate quam præcipissime uertat agrum? Cui ego, Certò scio uepres & huiusmodi syluam haud melius educi, & ab æstu sicari, atque à sole terram coqui posse, quàm si quis æstate media tempore meridiano iugo moueat. Si uerò

fossione colatur humus, certum ne est agendum separatim cum terra, & cum materia? Ad hæc ego, Diruenda sylua, ut arefcat in summo solo. Terra uertenda, ut eius cruditas excoquatur. Vides o Socrates hæc de nouali utrique nostrum uideri. Sanè, inquã. de semente uerò nostin' aliud quicquam Socrates præter horam ferendi? quam censuerunt optimam tum maiores exercitati, tum qui nostra ætate periculum fecerunt. Nam quum tempus autumnii uenit, omnes ad deum conuertunt oculos, & tempus expectant quo pluuia missa mollito solo sementem facere licebit. Omnes, inquam, censuerunt expectandam pluuiam, & sitiente terra sementem non esse faciendam, nisi si cogeret necessitas. Planè uidebant multis & magnis incommodis conflictatos, qui antè semen iecerant, quàm à deo iussi fuissent. His de rebus igitur nobis omnibus conuenit, inquit Ischomachus. Sic, inquam, omni in re quam deus nos docet, consensio est: ut consentiunt uniuersi densos uestitus hyeme ferendos iis qui habere possunt: ignem fouendum, si ligna suppeditent. Tum Ischomachus: Multi iam de semente dissentiunt, præmaturane sit optima, an media, an maximè fera? Deus, inquam, nõ uno semper ordine circunuoluit annum, sed alium præmaturæ, alium mediæ, alium feræ tempestiuũ magis agit. Vtrum putas melius, inquit, an ex his unam deligere ad utendum sationem, siue parum siue multum seminis est spargendum: an quum coeperis à prima, ad extremam usq; seminare? Cui ego, Mihi optimum

*præmaturæ,
semēti scilicet.*

mum uidetur genus omne sementis usurpare. Nam fatius esse duco, satis multas omnibus annis capere fruges, quàm interdum nimiū multas, interdum nimum paucas. Hac de re quoq; inquit, tibi conuenit mecū, discipulo cum doctore, tametsi ante me sententiam protulisti. Quid, inquam, in iaciundo semine uariūne genus artis est? Omnino consideremus & hoc, inquit. Tu quidem semen esse manu iaciūdum nosti. Ego quidem noui. Sunt, inquit, qui æquabiliter proiicere possunt, & alii qui non possunt. Hoc igitur, inquam, exercitationē requirit, ut citharistarū manus ut arti uoluntatiq; seruire possit. Maximè, inquit. Si uerò terra sit aut tenuior, aut densior. Quid ais istuc? inquam: Ain' tu tenuiorē quæ debilior est, densiorem quæ robustior? Dico: & rogo te, p'arne semen utriq; dares, an alteri copiosius? Tum ego, Vino ualidiori mea sententia plus aquæ debet infundi: & robustiori uiro, siquid ferendum est, maius onus imponi: & siqui essent alendi, plures ei decernerem qui plures alere posset. An uerò terra debilis firmior ualentiorq; fiat, siquis illi plus iniiciat fructus, ut largiore pabulo iumenta pinguescunt, id quæso me doce. Arrisit Ischomachus: locaris Socrates: id tamen habe certum, si terræ semen inieceris, ac deinde quo tempore multum à cælo cepit alimētum, & seges in herbam creuit, illam uerteris, id esse pabulum terræ, & haud secus ac è stercore illi uires accedere. Si uerò sinas semen in fructum crescere, è terra sumpto ad maturitatem usque nutrimento, difficile

est agrum tenuem ad extremum lätos & uberes gignere fructus, ut suem debilem multos alere maiusculos natos. Hoc dicis Ischomache, debiliori solo minus feminis esse committendum. Ego istuc profecto: & tu quoque sentis idem, qui existimas omnibus debilioribus imperare negocia minora oportere. Age Ischomache, cur segeti farculum immittis? Nosti, inquit, hybernis mensibus aquas increfcere. Quidni? Fac igitur ut infuso limo segetis aliquid occultum sit imbri, & à fluxionibus nudatæ sint aliquæ radices, utque materia sæpenumero ab aquis excitetur tam multa, ut suffocata seges opprimatur. Hæc omnia fieri uerisimile est, inquam. Videtur ne tibi iam tum seges opis indigere? Maximè. Si limus obduxerit, quod censes adhibendum remedium? Terram subleuandam puto. Quid si nudæ radices? Inducta terra mendendum. Quid uerò si herbarum sylua excrescens inter segetem suffocet illam, atque diripiat alimentum, quemadmodum fuci genus ignauum & inutile diripiunt ea quæ magno labore cibaria cõdiderunt apes? Excidenda quidem certè materia, & alimento priuanda, ut ab aluearibus eiiciendi fuci. Num sine causa igitur tibi uidemur farculum iniicere? Nequaquã. Nunc Ischomache animo concipio quale sit aptè & opportunè imagines inducere. Nam de fucis locutus, multo mihi apertius explicasti rationem syluæ, quàm quum de ipsa differebas. At uerò deinde metere par est. doce me igitur siquid habes quod eò pertineat. Facerè, inquit, nisi mihi uidereris hæc scire.

Tu

Tu quidem semper, ut debes, segetem incidere nosti. Quidni debeam? Secásne stans quò spirat uentus, an aduersus? Nõ aduersus, inquam. Nam molestum arbitror & oculis & manibus aduersas legere stipulas aristasq;. Altiúsne fecas, an propius humum? Si curtus & breuis calamus, inum seco, ut culmi sint longiores. si procerus & altus, medium secandum puto, ne qui terunt in area, labore superuacuo grauentur: nêue qui uentilant, in iis laborent quibus non opus est. Quod in agro relictum fuerit, exustum, adiumẽto esse terræ puto, & sterquilinum implere coniectum. Vides o Socrates ut manifestò deprehenderis, id quod ego, de messe, animo & usu cõiectus. Tum ego, Vel cum periculo experiri libet. Volo cognoscere sit'ne mihi ratio terendi frumenti. Nostin', Cap. 24. inquit, à iumentis fruges in area teri? Quidni? Nosti quoque omnia quæ iumenta uocantur? boues, mulos, equos? Scís ne hæc tantummodo uidisse te quum circunducuntur, pedibus excutere frumẽtum? Quid aliud uidere possem? Quomodo proterent id quod opus est, atque conculcabunt? à quo perficietur æquabiliter tritura? Non est dubium, inquam, quin ab iis operis quæ in area uersantur. Vertentes enim, pedibusque semper subiicientes ea quæ trita non sunt, maximè quod erat difficile adæquabunt, ac quamprimum rem conficient. Tum ille, Hæc quidem mihi non sunt notiora quàm tibi. Deinceps igitur Ischomache frumẽtum uentilatione secernemus. Dic mihi Socrates, Nostine si ex areæ parte quæ est obie-

cta uento, cœperis, per aream totam latum iri paleas?
 Neceſſe eſt, inquam. Neceſſe eſt igitur ut in frumen-
 tum cadant. Sanè. Longius eſt ſpaci-
 um, quàm quo paleæ ſublimes ultra fruges in uacuum areæ locum
 ferri poſſint. Siquis ô Socrates incipiat reiectanea ſe-
 cernere ex eo loco unde flat uentus, quid? Nemini
 dubium eſt Iſchomache quin paleæ ſtatim in ſuo re-
 ceptaculo future ſint. Quum, inquit, altera parte iam
 ſecreta perueneris ad aream mediam, num continuo
 ſic diffuſis granis reliquas paleas ſegregabis: an ubi
 quod purum eſt frumentum coaceruaueris in acer-
 uum, ut per anguſto capiatur loco? Vbi purum coa-
 ceruarim, ut mihi tranſuolent paleæ in uacuum areæ
 locum, & ne ſemel ac iterum ſegregandæ ſint. Tu
 quidem Socrates alium docere poſſes quâ breui à pa-
 leis ſeparentur fruges. Hæc igitur, inquam, olim ſcie-
 bam, ſed oblitus eram. Cogito mecum, an ego qui
 aurum fundere, tibias inflare, & pingere ſcirem, has
 artes obliuione obruerim, quas neque me docuit
 quiſquam, nec agriculturam. Vt eos qui colunt agrum,
 ſic & illos qui cæteras exercent artes, ſpectare ſoleo.
 Ad hæc Iſchomachus, Non ego tibi iam dudum dice-
 bam eò maximè ingenuam eſſe agri colendi ratio-
 nem, quòd facillimè diſci poteſt? Agedum Iſchoma-
 che, noui. E quidem quum rationem ſementis tene-
 rem, id me ſcire oblitus erã. Agriculturæ ne eſt ſtir-
 pium ſatio? Eſt quidem certe. Quâ fit igitur ut ſemē-
 tem ſciam, ſtirpium ſationem neſciam? Neſcis tu qui-
 dem inquit? Quâ ſciam, qui nec in quo genere ter-
 ræ

ræ ferendum, nec quanta altitudine quantâ ue lati-
 tudine scrobes fodiendæ, nec quanta longitudine
 furculus demittendus, nec quomodo humi situs ma-
 ximè crescat, intellexi? Perge, inquit, disce quæ ne-
 scis. Cuiusmodi scrobes fodiantur stirpibus, uidisse
 te certò scio. Vidi per sæpe. Vidistin' altiore[m] tripe-
 dali? Non equidem semisse super altitudinem bipe-
 daneam. Quid? Vidistin' latiore[m] tripedaneo? Non
 certè bipedaneo. Perge, inquit, & hoc responde mi-
 hi, Nostin' ullum bipedaneo minus profundum? Nō
 sesquipedali. Nam stirpes in scrobem demissæ effo-
 derentur, si ad terræ superficiem propius accederēt.
 Hoc igitur Socrates abunde nosti, rusticos fodere
 scrobem nec duobus pedibus & semisse altiorē, nec
 sesquipede breuiorem. hoc adeò perspicuum est, ut
 uideri sit necesse. Quid uerò? quum terram uides,
 sicciorem internoscis, & humidiorē? Mihi quidem
 sicca uidetur esse in Attico mōte Lycabeto, & quæ-
 cunque similis est huius: humida uerò in lacu Pha-
 lerico, & cæteræ generis eiusdem. Altiorē[m] ne scro-
 bem foderes in sicca, quàm in humida? Foderē, nem-
 pe quòd in humida altè fodiēs, aquam reperires, nec
 in ea iam ferere posses. Præclarè tu quidem. Quum
 fuerint scrobes fossi, nosti iam quando stirpis utrun-
 que genus demittendum sit? Maximè. Si uelis cele-
 riter produci, putāsne terra culta summissum stirpis
 cauliculum maturius exire per humū subactam atq;
 mollem, quàm per incultam, & duritie concretam?
 Perspicuum, inquā, celerius excrescere per subactā,

quàm per immotam. Substerni debet igitur semini terra. Quídni debet? An stirpem totam recta linea cœlum uersus erectam, putas facilius latiusq; diffundere radices, q̃ si terra substrata deponas obliquam, ut quemadmodum gamma sic iaceat supina? Sic profecto, propterea quòd in terra plures erunt oculi: ex oculis autem supra terram uideo furculos emanare, unde coniecturam duco sic in terra fieri. Quum uerò multæ nascuntur humi radices, stirpem ualidam breui crescere puto. His de rebus igitur idem quod ego, nosti Socrates. Sed age, terrámne solùm iniicies, an circum stirpem presse conculcabis humũ? Conculcabo. Nam si pressa non esset, non est dubiũ quin ab aqua pluuiæ cœnum fieret, à sole uerò ad imum funditus siccaretur. Effet igitur periculum ab imbri, ne humore putresceret: à sole, ne siccitate siue hiatu terræ calentibus radicibus arefceret. De uitium fatione o Socrates idem omnino tenes quod ego? An inquam, sic & ferenda ficus? Et omnes arborei fructus, inquit Ischomachus. Nam qui uitem præclare ferere nouit, quí in aliarum stirpium fatione reprehendetur? Oleã uerò Ischomache quí feremus? Fac, inquit, periculum mecum, ídne omnium maximè scias. Vides altiore oleæ scrobẽ fodi. etenim iuxta uias potissimùm foditur. Videsq; in omnibus seminariis furculos siue taleas esse. Vides quoque lutum omnibus furculorum capitibus impositũ, & omniũ summum caput contactum. Hæc omnia uideo. Videns autem quid ignoras? an quomodo testam summo

Cap. 25.

mo luto imponas? Nō fané. Eorum quæ narraſti, nihil ignoro: ſed animo repeto, cur quum alteram mihi proponeres uniuerſam quæſtionem, ſcirémne ferere, negauerim. Videbar equidem nihil de ratione ferendi explicare poſſe. ut aggreſſus es de ſingulis inquisitionē, tibi, ut ais, reſpondeo perinde quaſi teneam quæ tu, quem peritum ferūt agricolam. Nōne interrogatio doctrina eſt Iſchomache? dudū enim diſco, quoniam me ſingula rogaſti. Nam quum me duceres per ea quæ noui, ſimiliaq; demonſtrares quæ ſcire me non exiſtimabam, adductus ſum ut hæc me ſcire crederem. An igitur, inquit Iſchomachus, ſi te de argento, bonum nec ne eſſet, interrogarem, perſuadere poſſem ſcire te argentum probare, & diſcernere uerum ac purum ab adulterino? An item de arte tibiarū, de pictura, de rebus generis eiufdem? Fortaſſe, inquam, quando quidem eò duxiſti, ut credam me agrum colere poſſe, quanquam ſcio neminē unquam mihi hanc artem tradidiſſe. Hæc non ita ſunt, o Socrates. At ego iam dudum tibi dicebam, homini ſic amicam, ſic familiarem eſſe agriculturam, ut qui uident & audiunt, illius ſtatim ſcientiam concipiant. Multa docet ipſa, ut optimè liceat rebus ipſius uti. Vitis quum ad arbores attollitur, ſtatim docet ſe erigi uelle ſi proxima ſit arbor. Quum diſfundit pampinos, oſtendit, racemos, quo tempore teneri ſunt ac molles, & adurūtur à ſole, umbra contegēdos. Quū tempus eſt uuas ab ſole iam dulceſcere, foliis defluētibus indicat pampinos eſſe detrahendos, & uuam

Cap. 26.

maturitate excoquendam. Quum propter fertilitatem racemos alios coctos atque maturos ostendit, alios crudiores fert, coctos percipi iubet, ut in legenda ficu, semper id quod creuit & maturum est, percipitur. Hic ego, Si tam facilè discuntur res rusticæ, & quæ faciunda sint, iuxtâ sciunt omnes, quî fit ut non omnes similiter afficiantur, sed alii affatim uiuant, & bonorum copia redundant, alii sibi necessaria suppeditare non possint, sed insuper aliis debeant? Equidem tibi dicam, Socrates: Nec scientia nec inscitia agricolarum causa est cur alii diuites, alii sint pauperes: nec audies ita famam circumferri, domum esse dissipatam, quòd fator non æquabiliter semen sparserit, nec quòd prauè stirpes seuerit, nec quòd ignorans quæ terra uitem ferret, in agro sterili seuerit, nec quòd non intellexerit utile sementi noualem agrum subigere, nec quòd non uiderit esse bonum, stercus agro miscere: sed multo sæpius audire licet, Vir ex agro non percipit frumentum: non enim dat operam ut sibi feratur, aut ut stercoretur ager. Nec uinum habet, quia non est ei curæ uitiû fatio, ut nouas ferat, ut iam fatæ ferât. Nec oleum nec ficus sunt illi, propterea quòd diligentiam non adhibet nec laborat ut hæc legat. Hæc & similia sunt quibus differunt inter se agricolæ, & dissimiliter afficiuntur potius quàm quòd sapienter aliquid rebus agendis inuenerint. Sic & belli duces, quorum interest ea curare quæ sunt sui muneris, differunt. alii quidem meliores, alii uerò deteriores sunt. differunt, inquã, non sententia

tentia & consilio, sed cura planè ac diligentia. Nam quæ duces omnes, permultiq; priuati sciunt, ea nonnulli faciunt imperatores, alii negligunt: ut nullus est qui non intelligat, quum per hostium fines iter faciundū est, tutius esse milites instructos ordine procedere, quòd hoc modo, si opus sit, optimè dimicare possint: sed alii agmen compositum ducunt, alii incompositum. Omnes optimum esse norunt, ante castra & diurnas & nocturnas custodias stationesq; collocare: uerum ut id fiat, dant operam quidam, alii nullam. Quòd si per angustias uiarum ducatur exercitus, nōne difficile est reperire qui nesciat esse commodius occupare locorum opportunitates? At uerò sunt qui diligenter occupant, sunt qui non occupant. Quinetiam dicunt omnes agriculturam stercore maximè iuari: uident nullo negotio fieri, si tamen diligenter obseruant ut efficitur: quumq; facile sit multum conficere, alii congregandum curant, alii non item. Atqui deus sublimis aquam præbet. Loci caui cæno limoque complentur. Terra uarium materiæ genus suppeditat. Cui ferendum est, is humum purgare debet. Quæ uerruntur è medio, si in aquam deiiciat, iam tempus ipsum conuertet in ea quibus lætificatur ac pinguescit ager. Quæ materia, quæ terra in aqua stante non erit pro fimo? Quotaquæq; medicaminis indiget terra, si humidior sementi, siccior falsiorq; ferendis arboribus accommodetur? Nullus est qui hæc nesciat, & ut educatur aqua fossis, ut terra falsa corrigatur, dum miscetur omnibus dulcibus,

humidis, ficcis. Sed ista curæ sunt aliis, aliis uerò nequaquam. Quòd si quis ignoret omnino quid possit ferre tellus, nec sciat eius fructum nec stirpes cognoscere, nec ab aliquo ueritatem audire queat, nõne multo facilius tamen illi & omnibus ingenium terræ quàm equi uel hominis experiri? Nihil enim subdole & falso præ se fert, sed quæ potest, & quæ non, aperte uerèque demonstrat. Illa, quòd omnia cognitu captúque facilia præbet, & bonos & malos patefacere optime mihi uidetur. Non est enim quod se nescire causentur, ut qui cæteras artes non exercent. Nullus ignorat, illam, siquid acceperit beneficii, referre gratiam Illáne malæ mentis accusationem intendere manifestò uidetur? Hominem si ne rebus necessariis uiuere posse, nemo sibi ipse persuadet. Qui nec aliam nouit artem unde quæstum facere possit, nec arare terram uult, & agris operam dare, non dubium est quin aut furto, aut rapina, aut opera mendica uiuat, aut nulla ratione ducatur.

Cap. 27. Magni referre dicebat, an utilitatis fructum agricultura præberet, an nullum. Nam quum plures sunt operæ, alius curat ut in opere sint operarii, quum uocat & retinet hora. Hoc alius non facit. Facilè uir unus decem uincit, qui tempus laboris explet. alius ab eo distat, qui discedit ante tempus. Permittere uerò ut totum diem mala fide laborét homines, ac fraudentur, eò ualet, ut plus quàm dimidium totius operis extrahatur: ut in itinere faciundo ad stadia ducenta, quum stadiis centū propter imparem celeritatem distant

distant inter se duo uiatores, ambo iuuentute & ualitudine pares, quod alter facit ut cōcitatus feratur, alter animo remisso captat ociū, & ad fontes ac sub umbris quiescit, circumspectat, molles uenatur auras: sic & in operibus longè distant ac differunt effectu qui dāt operam ut ministri & mercenarii frugi sint, ac minime dissoluti: & qui non solum non hoc faciunt, sed & inueniunt occasiones intermittendi laboris, sinuntq; suos agere mala fide, & inertix indulgere. Hoc autem bene laborare, aut male rem curare, tam differt, quàm aut perfectè labori incumbere, aut penitus in ocio languescere. Si qui fodiunt uinetum, ut abiecta materia puræ sint uites, sic fodiant, ut herbarum sylua maior uberiórque fiat, quí potes aliquid actum esse confirmare, & agrum cultum dicere? Hæc igitur domos magis dissipant, quàm nimia negocii gerendi inscitia. Nam quum expletur impēsa, opera uerò non explentur, ut percipiatur utilitas ad faciendum sumptū, non est cur iam mirere si pro diuitiis pauperies & egestas inuehatur. His autē qui studio ac diligentia ualent, & frugi sunt agricolæ, non mediocriter utilem & efficacē faciendi quæstus ab agricultura pater & exercuit ipse & me docuit artem. Is non sinebat unquam fundum cultum cōparari, sed quisquis aut negligentia possessorum, aut tenuitate facultatū incultus incōsitusq; esset, ut emeretur admonebat. Dicebat enim prædia culta uænire pluris, & incrementum non capere: quibus autem nihil esset accessionis, haud similes afferre uoluptates.

existimabat: sed omne prædium & omne pecus cui accederet amplificatio, maximæ esse domino lætitiæ arbitratur. Nihil uerò plus habet accessionis quàm fundus ex inculto & infœcūdo cultus & ferax omniū rerum factus. Ne dubita Socrates, quin nos iam fundos haud paucos antiquo precio & auctiore multo dignos fecerimus. Hæc, inquit, adeò frugifera meditatio, adeò captu facilis, ut tu qui nunc audisti, non aliter ac ego sciens abeas, & aliū si uelis docere possis. Pater meus nec id ab alio didicit, nec sollicitus inuenit, sed quum esset agriculturæ laborisque cupidus, talem se fundum cupiuisse dicebat, ut haberet quod ageret, & unà cum utilitate uoluptatē perciperet. Erat enim suapte natura, ut mihi uidetur, omniū Atheniensium studiosissimus agriculturæ. Hæc quum dixisset, hominē interrogauit, Quos pater agros excoluisset, eosne tenebat omneis, an etiam uendebat si grandem pecuniam inuenisset? Vendebat fanè, inquit, sed alium continuò mercabatur incultum, propterea quòd desiderio laborandi tenebatur. Narras Ischomache patrem agri colendi uerè studiosum, ac duce natura tam ruris amantem, quàm tritici cupidi sunt mercatores. Hi quòd frumentum maximè petunt, ubi magnam esse copiam audierunt, eò nauigant. Aegæum, Euxinum, Siculum pontū traiciunt. Deinde quum ceperunt quàm potuerunt plurimū, pelago uehunt impositū nauigio quo uehuntur ipsi. Quum fuerit opus argento, non temere & inconsultò quocunq; fors tulit auehūt, & quasi abiiciunt, sed

sed ubi audierint esse qui plurimi liceantur, magnoque mercetur, eò ferunt, & emptoribus tradunt. Sic quodammodo pater tuus auidè sequebatur agriculturam, & inde quæstum uenabatur. Iocaris Socrates. Ego, inquit, nihilo minoris studiosos ædificandi facio, qui domos extruunt, uendunt, alias deinde molliuntur. Iureiurando sine ulla dubitatione tibi cõfirmo Ischomache, adduci me ut tibi credam, ac putem mortalium genus amare & persequi omnia quæ sibi usui futura arbitratur. Cõsidero quàm bene proposito congruentem omnem præstiteris orationem. Proposueras artem colendi ruris omnium facillimam esse discipulo. Nunc ego prorsus omnibus tuis uerbis adductus, sic esse rem non dubito. Sic est, inquit Ischomachus. At, quod est omnibus actionibus, agriculturæ, sciëntiæ ciuili, œconomix, arti militari cõmune, expetendum est, ut sis imperandi peritus. Hoc tibi quidem assentior, alios aliis esse mente præstantiores, ut in triremi si mare asperum traiciatur, & homines qui nauigia impellunt, & remis uelisque subministrant, penetrare sit necesse, alii quorum iubere & hortari munus est, ea dicere & facere possunt, quæ animos exacuunt & incitant ad suscipiendum laborem: alii sic imperiti sunt & incompositi, ut uix altero tanto tempore eundem expleant cursum. Sudant illi, & in egressu qui iubet, eos qui dicto sunt audientes, laude persequitur: qui parent, iubentem uicissim laudant. Hi uerò nullo sudore appellunt nauem, odere præfectum, præfectus illos. Sic & imperatores inter se

differunt. Alii nō ita suos regere possunt, & allicere, ut laborare, pericula subire, non minus quàm si non cogherentur, obtemperare uelint, sed ita reddūt affectos, ut si aduersentur imperanti, magnum quiddam ac præclarum facere uideātur. Isti quoq; non sic milites instituunt, ut dedecus fugere sciāt, & si quid accidat turpe, uerecundia moueri. Alii contrà boni duces, periti, diuini, quum susceperunt eosdem & alios sæpius, sic erudiunt, ut aliquid turpe committere uereātur, ut parēre melius esse putent, & unumquenq; audientē esse dicto gaudeant, ut uniuersi non inuitē, si opus sit, laborem sustineant. Sed ut singulis amor quidam laborādi innascitur, sic & toti exercitui sub bonis ducibus agēdi cupiditas ingignitur, & honoris ingēs studium, quo accēsi milites aliquid agere præclarè, & à duce uideri cupiunt. In quoscunq; sic affecti sunt animo comites, itāne ualidi robustique sunt duces? Nequaquam uerò. Non qui corpus habēt firmissimum celerrimūque, qui telis & sagittis optimè pugnāt, qui equum nacti præstantissimū, ut fortissimos equites aut scutatos insignes decet, offerunt se periculis: sed qui eò inducunt militum animos, ut uel per ignem uel omne periculum sequendum putent, eos meritò duces acris ingenii magnique uiros dicere licet: quos qui norunt, multi sequuntur: quos ire magna manu iure dicunt, ut quorum prudentiæ cōsilióque multæ manus seruire uelint. Magni reuera tales uiri, qui res magnas non tam uiribus corporis quàm sapientia mentis gerere possunt. Sic & in

priuatis

priuatis rebus, siue procurator siue præfectus sit institutus, qui promptos, alacres, frugi, assiduos possit efficere suos, is sanè rem auget, multasque parat facultates. Si dominus qui operarium malum maximè punire, diligentem præmio donare potest, inuiserit opus, & apparuerit, & eum minimè uereantur ii qui dant operas, haud equidem uirum probem: sed eum, cuius aspectu mouebuntur opifices, sic ut quisque uires cõcipiat, certatim laboret, optima gloria ducatur, aliquid habere regiæ uirtutis affirmabo. Hoc maximum est (ut mihi uidetur) tum in omni re ubi quid ab hominibus conficitur, tum in agricultura. Non enim qui semel id quod dico uiderit audieritue, discet, sed bono rectori futuro opus esse cū disciplina & indole bona iudico, tum maximè uirtute diuina, quandoquidem nõ hoc totum bonum prorsus humanum mihi uidetur esse, sed etiam diuinum, planè & apertè uolentibus imperare. Dii misereantur eorū qui sapiētia ac moderatione uera præditi sunt: & ut censeo, tyrannidem in inuitos dant iis quos misera uita dignos esse duxerint: ut Tantalus apud inferos æternum tēpus agere dicitur metuēs ne bis intereat.

F I N I S.

LOCORVM ALIQVOT OBSCV-
RIORVM EXPLICATIO.

Pagina.12.uersu.23.

*Distincta uariatáque) Græca sic cōiungito. ἑκατέρω τῶ φύ-
σις τῶ τε ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ὑπὸ τῶ θείου διέληπται, τῶ μὴ ἔχειν
χρήσιμον τὴν δύναμιν ἐπὶ ταυτὰ πάντα, ἀλλὰ τῶ ἔχειν ἓνια μὲν
ἐπὶ τ' ἀναντία. Sunt qui non probant, sed deierant aliud di-
ci: quorum argumenta desidero.*

Pagina.13.uersu.12.

*Primū sibi (ἔστω) πρῶτον μὲν δὲ νόμοι πρὸς γυναῖκα. Supprimi-
tur uerbū ἔστωσαν. Alij uolunt εἶσι: quasi nō præcipiat Aristo-
teles, sed aliorum leges commemoret. quorum sententiæ non
adhæreo. has enim fert leges, ut Plato de rep. multas. Quod
sequitur de Pythagoreis, sic disponito, οἱ πυνδα γόρειοι λέγουσιν
δεῖν ὡς ἡμισα δοκεῖν ἀδικεῖν τινα ὡσπερ ἰκέτιν καὶ ἀφ' ἐστίασ'
ἡγμένην, id est, Pythagorei dicunt sic esse uiuendum, ut quā-
minimè cuiquam iniuriam afferre uideare. hæc lex naturalis
est tenenda, ut illa quæ iubet ancillam quæ ad aras confu-
git, non esse uiolandam: cui si non affertur uis peccanti, quia
lex hominum uetat, quanto minus uxori nihil peccanti, quæ
lege naturali coniungitur?*

Ibi.uersu.15.

*Quamminimè.) Horat. lib. i. car. Carpe diem quammi-
nimum credula postero. dixisset quamminime, nisi sonan-
tius fuisset quamminimum. Minimè, superlatiui gradus est.
Cicero pro Ros. Ad te minime omniū pertinebat. Col. lib. i.
Lata bubilia esse oportebit pedes decem, uel minime nouem,
id est minimum. Cic. de orat. Est id in totam orationem con-
fundendum, nec minimè in extremam. Eant nunc qui negant
minimè*

minimè esse gradus supre mi.

Pagina. 15. uersu. 4.

Imitandaq; (C.) δεῖ διανέμειν τε καὶ ἀνιέναι λόγῳ καὶ ἔργῳ μιμνήσκουσας τὴν τῶν ἰατρῶν δύναμιν, ὡς φαρμάκῳ λόγῳ πρὸς θεωρῶντας ὅτι ἡ τροφή ἐστὶ φάρμακον διὰ τὸ συνεχές. Alij uertūt ὡς φαρμάκῳ λόγῳ, loco medicamēti, quasi idē sit quod αἰτι φαρμάκῳ. quos errare puto. hæc est enī philosophi sentētia, Paterfamilias solers ac prudēs plus minusue partiri debet seruitijs alimētũ, uestē, intermissionem laborum, castigandi modum: sic imitari medicos, qui mutant, detrahunt, addunt pro ratione corporũ diuersa. Vt in diæta si idem semper adhiberent, nõ esset medicamentum, sic in alenda familia si idem semper adhiberet omnibus seruis dominus, nequaquam malis eorũ mederetur.

Pagina. 17. uersu. 9.

Paruis in rebus.) ὡς μὲν εἶναι ταῖς μικραῖς κτήσεις ὁ Ἀττικὸς τρόπος τῆς διαθήσεως τῶν ἐπικαρπιῶν χρήσιμος, ὡς δὲ ταῖς μεγάλαις C. alij δεῖξουσιν uenditionem reddunt, quoniam διατίθημε interdum id quod uendo significat. Non uidēt referri oportere C ad Atticam rationē, C ad Persicam, in qua fructus minime uenduntur: ut sit, in paruis rebus Attica ratio administrandi fructus est utilis, in magnis rebus alia ratio administrandi melior. ὡς δὲ ταῖς μεγάλαις ὁ τρόπος ἄλλος τῆς διαθήσεως τῶν ἐπικαρπιῶν χρήσιμος. Sic uenditio non conuenit.

Pag. eadem uersu. 27.

Talis erit (C.) εἴη δ' αἰὲν ἡ τοιαύτη κατὰ μορῆς εἶσα καὶ μὴ ἰσοπλατῆς. id est, Ea talis erit ad aquilonē uersa, C nõ æquis lateribus porrecta. Litera græca u pro β uersa fuerat in κ. Locum fusius ex Xenophonte sumus interpretati.

